Sa.61.E.216.
1.
KAIS.KÖN.HOF-BIBLIOTHEK
43.082-B
Neu-

Digitized by Google

43082-B.

ÖNB

+Z267560808

Digitized by Google

Digitized by Google

PUTOVANJA

PO BALKANSKOM POLUOTOKU

XVI. VIEKA.

NAPISAO

Dr. P. MATKOVIĆ.

I. Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku.

(Preštampano iz XLIX knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU 1879.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

U mojoj razpravi: *Putovanja po balkanskom poluotoku srednjega vieka* (Rad, knj. XLII, 56—184) pokazah, da su malo ne samo pobožni putnici, idući u svetu zemlju, putovali srednjega vieka po balkanskom poluotoku. Druge pako motive sredovječnih putovanja nemogosmo na naš poluotok uporaviti, pošto se nije sačuvalo takovih putopisa.

Kao što je duševni pokret XV i početkom XVI vieka sasvim preobrazio tadanje duševne i družtvene odnošaje te je znamenito razprostranio obzor svih grana znanja i umienja, tako su nastali XVI vieka i osobiti putnici i osobiti putopisi. Medju tolikimi zamašnimi zgodami i obreti, što su pripravljali novi viek osobito se iztiču geografijski obreti na kraju XV i u prvoj četvrti XVI vieka. Oni su razbili onu veliku sredovječnu ogradu medju iztokom i zapadom: obretenjem pomorskoga puta u iztočnu i zapadnu Indiju, otvori se prostrano polje pomorskim obretom, trgovini i kolonizaciji za tri sliedeća stoljeća. Dva nova svieta, na iztoku i zapadu zemlje, američki i iztočno-indijski, stupiše u isto doba s europskim svietom u uzajamni saobraštaj, te silno djelovahu na razvitak moderne civilizacije. Uza sve to bilo je naravno, da se je i zadaća putovanja sasvime promienila. Vanjska putnička pomagala i razna obćila znatno su se prama minulom vieku pomnožila, a vanjska i nutrnja poticala na putovanje tako su narasla, da je svako putovanje imalo svoje stanovište, uvjete, svrhe i zadaće. Koga obrazovanika onoga vremena da nezanimaju izvještaji ob odnošajih ili stanju inostranih naroda, osobito kad jih poredište s odnošaji svoga vlastitoga naroda? Škola i nastava je djelovala, da se pazilo na drevne spomenike i mjesta gdje se nalaze, na historijske spomene, što su s onimi mjesti

Digitized by Google

spojene, a nije se zanemarivalo ni sredovječne ni najmladje znamenitosti; isto veliko carstvo prirode, na dugo zapečaćena otajstvena knjiga, otvori se na jedan mah. Sve te do koriena prodiruće promjene pojmova i misli osjećahu se skoro i u literarnih pojavih. *Simun Grynaeus i Ivan Huttich* izdaše na latinskom jeziku već 1532 godine na sviet zbirku putopisa, u kojoj su prikazani i novi obreti u Americi i Africi. [1] U XVI stoljeću pojavljuju se putopisi na latinskom jeziku, u kojih talijanski, francezki, nizozemski, njemački i englezki učenjaci priobćivahu plodove svojih putovanja. U tih su putopisih skupljeni navodi iz starih pjesnika, historika, geografa, iz sredovječnih izvora i suhoparnih kronika, što se odnose na tudje zemlje i gradove; osobito se pazilo na monumentalne sgrade, na predanja iz stare i srednje historije, na napise i druge drevne spomenike, a to se sve pomnjivo bilježilo, izpisivalo i snimalo. Život pako naroda, trgovina, obrtnost, praktična i umjetna djela mladjih generacija, kultura zemlje i dr., to sve nije zanimalo pisce. Ovakav smjer putopisâ zastupa još n. pr. *Jakov Grasser*, propovjednik u Bazileji u svojem *itinerarium historico-politicum* (Basileae 1624). [2]

Pošto je običaj putovanja sve to većma mah preotimao, bješe to povodom, da se već XVI stol. počelo izradjivati putničke priručne knjige ili naputke (Reise-Handbücher). Godine 1560 napisa *Gratarolo* knjigu na latinskom jeziku, u kojoj za uputu putnikom popisuje najglavnije puteve po Italiji, Njemačkoj, Francezkoj, Nizozemskoj i Švajcarskoj; iztiče znamenitosti pojedinih zemalja, i prida njekoja pravila o putovanju. [3] Godine 1577 napisa takodjer *Theodor Zwinger* iz Bazileje sličan spis na latinskom jeziku [4], a 1579 godine napisa *Nikola* odnosno *Jeremija Reusner* svoj *Hodoeporicum sive itinerarium totius fere orbis* u stihovih, kojemu su pridana

[1] Grynaeus Simon et Huttich: Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum una cum tabula cosmographica, Basileae 1537 (u Ambrozijani u Milanu, D. V. 23).

[2] Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte, Neue Folge, I. Jahrgang, S. 412.

[3] G. Gratarolo: De regimine iteragentium, vel equitum, vel peditum, vel navi, vel curru, seu rheda etc., viatoribus et peregrinatoribus quibusque utilissimi libri duo; Basileae 1561. Descriptio variorum itinerum praesertim terrestrium, p. 125—152. Svagdje napominje od kuda polazi put, navodeći mjesta i gore, kroz koje polazi. Putevom po balkanskom poluotoku nei na traga.

[4] Ausland, Jahrgg. 1871, S. 1105—1107.

Digitized by Google

pravila za putnike *(praecepta iter facientibus necessaria)* od Hieronima Turlera, i dr.[1] Za kratko se dakle vrieme izazvao duševni i materijalni saobraštaj medju europskimi narodi, kakova srednji viek kroz tolika stoljeća nije mogao pokrenuti.

Ali putopisi, o kojih razpravljanja nastavljamo, nespadaju u red pomenutih putopisa; jer naši su putopisi ponajviše *putnički dnevnici*, koji se razlikuju od navedenih putopisa osobito tim, što nisu bili napisani u svrhu, da se na sviet izdavaju, premda se poslije ipak štampali. Ti su dnevnici zapisci ili bilježke, koje su putnici za svoju porabu vodili, da ono, što im se na putovanju prikazivalo znamenito i vriedno da se znade, to su bilježili, da im u pameti ostane. U tih dnevnicih odlučno nadmašuje individualni izraz, sobstveni sud i sobstveno motrenje putnikovo, a uprav tim su putnički dnevnici za naučna iztraživanja veoma znameniti. Uz gradju, koju pružaju, prikazuju i putnikovo cielo biće, njegovo shvaćanje i njegove osjećaje, a tim se pred nama otvara donjekle i karakteristika onoga vieka. Ovakova putovanja bila su u XVI i XVII stoljeću osobito medju otmenijimi stališi vrlo česta; jer pošto je putovanje postalo samo svojom svrhom, utvrdjivala se sve to više misao, da je ono mnogimi svojimi poticali ne samo polugom, nego i pravim biljegom i zahtjevom više obrazovanosti. Koli često poduzimahu se već XVI stoljeća u Europi poučna putovanja, razabire se iz veoma zanimivih pisama slavnoga nizozemskoga filologa *Justa Lipsia* (1547—1606), koj je i sam veliki dio Europe obišao. Njegovi spisi svjedoče takodjer, da se onda putovanje držalo jakim pomagalom obrazovanosti za mlade ljude. Lipsijeva pisma o putovanju i opomene mladjim putnikom[2] puna su pouke; osim znatne naučne gradje, što ju podaju, bacaju dosta svjetla na tadanje kulturne odnošaje raznih naroda i zemalja. Takovih naputaka ili pravila o putovanju dosta je XVI i XVII stoljeća na sviet izdano.[3]

---

[1] Jeremiae Reusneri: Hodoeporicum sive itinerarium totius fere orbis lib. VII. Basileae 1580. To nisu pravi putopisi dotičnih putnika, nego u stihovih opisana putovanja, počamši od Ovida, kao što se čitaju u starih knjigah. Pisac je čitajuć opise zemalja i gradova u starijih i suvremenih djelih i putopisih po svoju opisivao putovanja i takovih putnikâ, o kojih ni neima putopisa.

[2] I. Lipsii V. C. Opera omnia, Vesaliae 1675, III. 1051. Ausland, Jgg. 1872, S. 693—695.

[3] Reusner, l. c. Beckmann, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen. I, 209. II, 10—30.

Digitized by Google

Ali Balkanski poluotok nije spadao medju one zemlje, kamo se radi pouke i zabave putovalo. Drevni su bo spomenici čestimi provalami tolikih sirovih naroda porušeni, a zemlja neprestanimi ratovi nemilo opustošena. U drugoj polovini pako XIV stoljeća nastaju oni po narode i zemlju toli užasni ratovi s Turčinom, kojimi se gradovi i preostali staro- i sredovječni spomenici zatirali, a narodi što okrutnije podjarmljivali. Time je sve to više prestajalo sigurnosti putovanju po našem poluotoku. Osvojivši Turci Carigrad i podjarmivši još preostale zemlje balkanskoga poluotoka, silno navaljivahu s jedne strane na Austro-Ugarsku, a s druge strane na zemlje republike mletačke. To dovodi Turčina sa spomenutimi vlastmi u doticaj, a time nastaju, kako jurve u pristupu one naše razprave pripomenusmo (Rad, XLII, 58), putovanja raznih poslanstva k sultanovom dvoru u Carigrad. Motivi dakle putovanja po balkanskom poluotoku XVI i XVII stol. bijahu ponajviše diplomatska putovanja raznih poslanstva. Putopisi odnosno putni dnevnici tih poslaničkih i drugih putovanja, koje mislimo kronologijskim redom pojedince ocieniti, od velike su naučne važnosti; s historijskoga gledišta uvaženi su njekoji od Hammera, Zinkeisena i drugih historika; ali s geografijskoga gledišta se je premalo na nje obaziralo. I za kulturnu historiju ima u tih putopisih dosta znatne gradje, koja još čeka svojega vještaka.

Prije nego što pristupimo geografijskoj ocjeni samih tih putopisa, na redu je, da koju reknemo o *Petančićevom opisu puteva u Tursku,* pošto spada svojom starosti svakako početku XVI stoljeća. Taj obćeniti popis puteva naliči oblikom svojim ponješto onim skandinavskim putopisom *(Flores peregrinationis)*, sastavljenim na uputu skandinavskih hodočastnika (Rad, XLII, 66, 67), ili onim gore pomenutim putničkim naputkom XVI stoljeća; ali sadržinom svojom razlikuje se znamenito od onih putopisa.

I.

Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku.

Felix Petančić, kancelar senjski, napisa razpravu o putevih u Tursku i podnese ju Vladislavu ugarskomu i češkomu kralju; knjižici je naslov: *de itineribus in Turciam libellus, Felice Petancio, cancellario Segniae auctore;* ili *Felicis Petancii, cancellarii Segniae, quibus itineribus Turci sint aggrediendi, ad Vladislavum Hungariae et Boemiae regem libellus.* Ova se razprava XVI i XVII stoljeća

Digitized by Google

toliko cienila, da se često uvršćivala ili štampala u djelih, koja su opisivala tadanje stanje Turske i razpravljala kako bi se Turci iz Europe izagnali. Diskusije ob osvojenju svete zemlje pojavljivahu se, kao što vidismo (Rad, XLII, 159), već u XIII, a XIV stoljeće bilo je takovimi spisi uprav obilno, pa ni u XV stoljeću nije jih manjkalo. Pošto Turci osvojiše Carigrad i zavladaše balkanskim poluotokom, opet izlaze na sviet (XVI i XVII stol.) onakove diskusije, koje više negovore ob osvojenju svete zemlje, već kako bi trebalo Turčina izagnati iz Europe; jer pogibelj, što je prietila Europi od Turčina, toli je silno djelovala, da se nije više mislilo na svetu zemlju, već na vlastitu domovinu, da nepostane plienom turskoga divljačtva. Pogibelj od Turaka, kao što je poznato, postaje koncem XV stoljeća obće europskom; iztočno pitanje, a njim i osmanska država prelazi u stadij najvećega razvitka osvojiteljne politike u cielom obsegu Sredozemnoga mora, balkanskoga poluotoka, Karpata i iztočnih Alpa. Svako onakovo djelo ili spis razpravlja o snazi, životu, raznih ustanovah i o drugih odnošajih Turske. Osim *Relacija mletačkih poslanika* [1], u kojih ima znatne gradje o državnom životu Turske, izašlo je XVI i XVII stol. toliko obilje onakovih djela o Turskoj na sviet, da podpun njihov popis nije po gotovu ni moguće navesti, a ima jih još dosta i u rukopisih. Medju ostalimi navodi Hammer [2] veliko obilje takovih djela, na koja se u svojih iztraživanjih mnogo obazirao. I Čed. Mijatović u svojoj razpravi *Prie trista godina* [3] navodi više takovih djela, iz kojih je pocrpao i sustavno izradio sve, što se na tadanje stanje srbskoga naroda odnosi; uz to priobći izvode njekojih putopisa XVI vieka s osobitim obzirom na Srbiju. Medju takova djela brojimo u slavenskoj književnosti n. pr. *Mijaila Konstantinovića istoriju ili ljetopis turski* od 1490 godine (Glasnik, sv. XVIII, 27—194), izuzam one partije, u kojih pripovieda sgode, što je Konstantinović sam doživio; ostale pako glave držimo, da se oslanjaju na neko slično djelo. Medju onakove diskusije spada i djelo *Georgijevićevo*, što je isti Mijatović duhovito i vješto razpravio (Rad, XLIV, 108—121).

---

[1] Relazioni di baili e di ambasciatori veneti alla Porta ottomana nel secolo XVI; racolte ed annotate dall V. Lazari, I.—III. t. Firenze 1855.

[2] Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd. X, 57—388.

[3] Glasnik, kn. XXXVI, 155—220.

Digitized by Google

Premda nam nije tu posao razpravljati o životu i djelih Felixa Petančića, ali njegova razprava nuka nas, da ipak koju reknemo o samom piscu te razprave, buduć je bio svakako jedan od znamenitijih muževa svoje dobe u Ugarskoj. Nu podatci o Petančićevu životu nisu preobilni. Historici ugarske književnosti dosta kratko i mršavo crtaju Petančićev vjekopis. A. Horányi i Czvittingerius [1] jednako obćenito, od rieči do rieči isto govore o Petančiću, pozivajući se na iste izvore, naime na Kuspinianovo djelo *de Turcorum origine* i na djelo Gerh. Joh. Vossia *de historicis latinis* (p. 607). Zaista oba pisca preštampaše iz Vossieva djela [2] sve do rieči, što je tu o Petančiću napisano. *Lechnerov Universal-Lexicon aller Wissenschaften u. Künste,* (od g. 1741) i *Jöcherov Gelehrtenlexicon* (III, 418) navode opet samo ono, što je u onih dvaju ugarskih pisaca. Misleći da je možda u novijoj literaturi magjarskoj što pisano o Petančiću i njegovoj razpravi, ili da se u narodnom magjarskom muzeju što više sačuvalo nego je poznato o Petančiću i njegovoj razpravi iz starijih ugarskih pisaca, obratismo se u Peštu na odličnoga poznavaoca historije ugarske i knjižničara narodnoga muzeja; ali iz njegova odgovora razabrasmo, da u knjižnici tamošnjega muzeja neima ni svega onoga, što nam je o tom predmetu iz c. kr. dvorske knjižnice bečke pristupno.

Felix Petančić bijaše, kao što se navodi [3] uz poziv na svjedočanstvo Istvanfia i Krčelića, „rodom iz Šibenika u Dalmaciji, kancelar kraljice Beatrice, supruge kralja Matije Korvina; za kr. Vladislava bijaše čuvarom korvinske knjižnice budimske, napokon kancelar senjski.“ Buduć se mjesto Ištvanfijeva i Krčelićeva svjedočanstva nenavodi, mi smo pretražili do uključivo kr. Ljudevita II. oba pomenuta pisca, ali onomu svjedočanstvu nemogosmo u trag ući. Pray i Katona [4] govoreći o knjižnici, što ju je kr. Matija Korvin utemeljio, priobćuju opis te knjižnice od rieči do rieči po slavnom ugarskom učenjaku poznijem ostrogonskom nadbiskupu

[1] A. Horányi, Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Vienna 1776. P. III, 69. Czvittingeri Specimen Hungariae literatae virorum eruditorum bibliotheca. Francofurti 1711, p. 302.

[2] Gerardi Joannis Vosii de historicis latinis libri III. Editio altera, priori emendatior et duplo auctior. Lugduni Batavorum 1651, p. 607.

[3] Kukuljević, Pjesme Marka Marulića. Stari pisci hrvatski, kn. I. str. XXX.

[4] Pray, Annales, lib. II, p. 118. Katona, Histor. crit. reg. Hungariae t. XVI, p. 728.

Digitized by Google

Nikoli Oláhu, koj ju je vidio i opisao. Olah u svojem opisu [1] medju ostalimi navodi: „praefectus (bibliothecae) *Felix Ragusinus Dalmata*, et ipse jam senex, mihi cognitus, qui non modo graece et latine, sed chaldaice et arabice doctus: praeterea in ipsa quoque pictura exercitatus, sedulo advertebat, ne quis error in describendis libris committeretur." Ako je „Felix Ragusinus" s našim F. Petančićem jedna te ista osoba, tada je ona gornja tvrdnja do njekle utvrdjena. U ostalom iz Olahova opisa to razabiremo, da je Felix Ragusinus bio svojom učenošću i vještinom jedan od znatnijih muževa svojega vieka u Ugarskoj. K Prayevom i Katonovom pako navodu imali bi primietiti, da se Olahov opis korvinske knjižnice neodnosi na 1478, niti na 1486 godinu, jer se Olah tek god. 1493 rodio, a opis bi se mogao odnositi na ono vrieme, kadno je Olah, svršivši nauke (g. 1510) na dvoru Vladislavovu boravio (g. 1510 do 1516). [2] Medju one dakle učenjake i umjetnike, koje je kralj Matija Korvin sakupio oko sebe, spadaše vjerovatno i Felix Ragusinus odnosno Petančić, koj bješe za kralja Vladislava predstojnikom korvinske knjižnice i nadzirateljem prepisača, koji još za kralja Vladislava prepisivahu rukopise i ukrasivahu jih miniaturami. Ovi su poslovi Fel. Ragusinu povjeravani, jer se odlikovao kao humanista znanjem staro-klasičkjh i iztočnih jezika, i što je sam bio vješt u crtanju miuiatura.

Što ona dva gore pomenuta historika ugarske literature o Petančiću dalje navode, to je iz Kuspinianova djela, odnosno iz Vossia do rieči uzeto. Kuspinian *(Spiesshammer)*, učeni humanista, liečnik i poslanik cara Maximiliana I. u svojem djelu *De caesaribus atque imperatoribus romanis* (Argentorati 1540, p. 716) navodi: Foelicis Petancii commentarium, quibus itineribus Turci sint aggrediendi, veluti corollarium subiungo; quocum magna olim mihi fuit familiaritas, cum oratorem caesaris Maximiliani Budae agerem. Hic etenim et ad Baiazetem II. et Zelymum aliquoties ivit orator, et plane multa Turcorum novit, quae oculis vidit." Ova Kuspinianova crtica, ako ništa više o Petančiću nebi znali, dovoljna bi bila za poznavanje pisca, kojega razpravu ocjenjujemo. Na koju se godinu i zgodu ono Kuspinianovo poslanstvo odnosi, to je težko odlučiti, buduć je Kuspinian vrlo često šiljan od Maximiliana u Budim. Pošto je Kuspinian bio Petančiću velikim prijateljem, čudimo se,

[1] Olah, De Hungaria et Atila, Varasdini 1774, c. v. p. 20.
[2] Horányi, Memoria Hungarorum P. II., p. 694—705.

Digitized by Google

da Kuspinian u svojem dnevniku (god. 1502—1527) [1], premda se i dosta neznatnih stvari sjeća, Petančića nigdje nespominje. Ona dva pisca ugarske književnosti navode, vjerovatno po Vossiu (op. c. p. 607), još i to, da je Petančić napisao i *Rodoslovja turska*, u kojih pripovieda o carskoj djeci, častih, ženitbi i dr. To djelo, opaža se dalje, nije jošte naštampano, nalazi se u rukopisu u knjižnici Ivana Kuspiniana, koj Petančića broji medju svoje izvore, na kojih je osnovao svoje (gore pomenuto) djelo „de imperatoribus". Proučivši to Kuspinianovo djelo, zaista naidjosmo na jedno mjesto, u kojem se potonja tvrdnja zasvjedočava. Kuspinian bo u pomenutom svojem djelu (ed. cit. p. 659) govoreći o Muhamedu I. medju ostalimi navodi: „Felix Petancius, segniensis cancellarius, post Baiasethum a Tamburlano captum, quatuor imperatores succesisse scribit, qui de gente ottomanna non fuerint, licet celeberrima bella gesserint."

Da se kralj Vladislav služio Petančićem kao poslanikom šiljajući ga na vladalačke dvorove u raznih državnih poslovih, tomu nalazimo potvrde ne samo na pomenutom mjestu u Kuspiniana, nego i kod ugarskih i stranih pisaca onoga vremena. Timon, a po njem i drugi [2], govoreći o savezu Ugarske s papom i Mleci proti Turčinu i o pripravah Vladislavovih za rat na Turčina, navodi medju ostalimi, da je kralj Vladislav 1501 godine odaslao Petančića k velikomu meštru Roda (Petru d' Aubusson), da mu u njegovo ime čestita, što ga papa odredi vrhovnim zapovjednikom svekolike kršćanske vojske na Turčina; ujedno da ga spomene, da nepropusti uzpaliti azijske knezove proti Turčinu; napokon da mu javi, da i Vladislav proti istomu neprijatelju vojsku pripravlja te da će s ugarske strane sa snažnom vojskom udariti. Ovo Petančićevo poslanstvo na Rod u savezu je s onom sgodom, kadno je kardinal Petar de Reggio došao na ime papino u Ugarsku da skloni Vladislava na rat proti Turčinu, u koju svrhu je papa 40.000 dukata za oružanje vojske u Mlecih položio. S toga sazove kralj sabor u proljeću 1501 u Peštu, a 12. svibnja svečano narodu objavi, da su stališi Turčinu rat naviestili. [3] Sliedeći dan bila je osnova za vo-

---

[1] Tagebuch Johannes Cuspinian's. Fontes rerum austriacarum. Scriptores, I. Bd. S. 397—416.

[2] Timon, Epitome chronologica rerum hungaricarum; Cassoviae 1736, p. 98. Pray, Annales, lib. IV, p. 295. Katona, histor. crit., t. XVIII, 280.

[3] Izvori u Fesslera (Klein), Gesch. von Ungarn, III, 271. Mesić, Hrvati na izmaku XV, i na početku XVI. vieka, u Književniku, godine

Digitized by Google

jevanje ustanovljena, a Petančić odaslan u Mletke da preuzme novce, pa na Rod da se s kardinalom i admiralom savezne mornarice o ratnoj osnovi dogovori. I *Giacomo Bosio*, tajnik i agent maltezkoga reda u drugoj polovini XVI vieka, pripovieda u svojoj historiji istoga reda kod godine 1501 o Petančićevu poslanstvu na Rod u bitnosti što i pomenuti ugarski historici, nazivajući Petančića „Felice secretario del re Ladislao d' Ungheria, e di Boemia.“ [1] O drugih Petančićevih poslanstvih čita se u izvještaju mletačkoga poslanika Petra Pasqualiga, izaslana od republike na dvor kralja Vladislava, kod 1510 godine, da je *Felix Ragusaeus* prošle godine (1509) poslan bio ka kralju španjolskomu i da se iz Španije povratio. [2] Ovomu poslanstvu nemogosmo u ljetopisaca ugarske historije u trag ući; ali sva je prilika, da mu je to poslanstvo povjereno za kambrajskoga saveza, kadno se je radilo da bi mu i Vladislav pristupio i Dalmaciju Mletačkoj osvojio. Jer kada se je Ugarska pripravljala na vojnu proti Mletkam, da osvoji „svetoj kruni pripadajuću zemlju“, na ime Dalmaciju, bijaše *Petančić* odpravljen (15/VII 1510) u Dubrovnik da dobavi njekoliko naoružanih brodova [3], buduć da je za podhvat, što je bio pripravljan u Budimu, potrebito bilo i brodovlje. Isti P. Pasqualigo bilježi dalje kod 1512 godine (17 marzo): „la maiestà regia ha electo orator suo al Turco domino *Felice Raguseo* e lo mandato a Constanti-

---

1864, str. 429. Reumont, Un' Ambasciata Veneziana in Ungheria, 1500—1503 (Archivio storico italiano, 1879 t. III, 198—216.)

[1] Dell' istoria della sacra religione et illustrissima militia di san Giovanni Gierosolimitano di Jacomo Bosio. Roma 1594. P. I. lib. XVI, p. 455, ad a. 1501. Bosijev je izvještaj dosta zanimiv s gledišta historijskoga. Medju ostalimi navodi, da je kardinal, osobito razveseljen tim poslanstvom, pisao papi (1/I 1502) „perche attendere volesse, quanto intorno alle cose della lega promesso haveva.“ Pošto je veliki meštar još s Petančićem razpravio poslove o prioratu češkom u prilog komornika Matije Turcoschi, odpusti ga izručiv mu pismo na kralja Vladislava. U tom znamenitom pismu (od 2/I 1502) medju ostalim moli veliki meštar kralja „che ella si degni perseverare in si santo, e si lodevole proposito“, a o sebi veli, da mu je osobito drago što ga papa i kraljevi Francezke i Španjolske odrediše zapovjednikom vojske, jer je to jedino želio, da bude učestnikom razpadnuća Turske.

[2] Ljubić, Commissiones et Relationes Venetae, t. I. p. 118. 123.

[3] P. Pasqualigo bilježi: (Ljubić, op. c. p. 123): „fu ordinato (25 luglio 1510) al signor Felice Raguseo, di andar a Ragusi per aver navi, e partirà per Segna. — Mesić, op. c. p. 535. Fessler (Klein), op. c. p. 286.

Digitized by Google

nopoli per aver il patto nelle forme anteriori"; a kod 26. ožujka iste godine bilježi: „oggi parte Felice Raguseo" (Ljubić, op. c. p. 129, 130). Svrha ovomu poslanstvu bila bi po Pasqualigu, da se kod porte izradi, da se sastavi druga izprava o miru, u kojoj bi se i Hrvatska naročito spomenula. Jer u listini o miru, što ju donese Juraj Hrvat iz Carigrada, nisu Turci naročito spomenuli hrvatske kraljevine, s kojom bi imali na miru življeti; buduć su Turci na potonju kraljevinu kraj svega mira neprestano navaljivali, mišljahu u Ugarskoj, da će onom naročitom spomenom u ispravi o miru Hrvatsku od Turčina obraniti.[1] Ob ovom poslanstvu govore i ugarski historici, zovući poslanika *Felix Petancius, Segniensis*, ili, *Felix Segniensis*; ali se čini, da poslanstvu podmiću drugu svrhu. Pošto je naime sultan Selim krvju okaljani priestol zasio, odaslan bi Felix Petančić u Carigrad, da prouči tamošnje odnošaje i mišljenje novoga sultana glede mira s Ugarskom. Povoljni pako izvještaj ovoga poslanstva dao bi povod k poslanstvu Martina Čobora, koj je imao izraditi u Carigradu obnovu primirja.[2] Ova dakle svjedočanstva potvrdjuju, da je Petančić prema svojoj vještini i znanju bio od kralja Vladislava izašiljan kao poslanik u državnih poslovih na vladalačke dvorove; čini se, da je to bilo u ono doba nješto običnoga, da su se učenjaci i za državne poslove upotrebljavali, a tomu je dokaz suvremeni Kuspinian, koji je kao humanista bio takodjer poslanikom cara Maksimiliana.

Neima sumnje, da je Olahov *Felix Ragusinus* i Pasqualigov *Felice Raguseo* jedna te ista osoba, pošto su oba izvora istodobna. Taj pako Olahov i Pasqualigov „Felix Ragusinus", ili Bosiev „Felice secretario", ili „Felix Segniensis" čazmanskoga predstavnika bio bi po starijih (Timon, Pray, Katona i dr.) i novijih (Fessler, Horvath) ugarskih historicih s našim Petančićem jedna te ista osoba. Mi pako neimamo razloga o tom sumnjati. Buduć Felix Ragusinus i naš Petančić u isto doba i na istom mjestu življahu, te im bilo isto krstno ime; a pouzdani izvori navode, samo uz izostavljanje pridjevka, da su jednoj i drugoj osobi povjeravani u isto doba jedni te isti diplomatski poslovi; po tom, kada i nebi bilo

[1] Pasqualigo, op. c. p. 129. Mesić u Književniku god. 1865, str. 76.

[2] Pray, Annales, lib. IV, p. 344. Katona, op. c. t. XVIII, 700—702. Andria, predstavnik čazmanski (Krčelić, histor. zagrab., p. 211), zove Petančića *Felix Segniensis*, ali tu kao i u Prayu ispuštena je rieč *cancellarius*, inače bi glasilo kano da je bio „Senjanin". — Fessler (Klein), Gesch. von Ungarn, III, 296.

Digitized by Google

onih svjedočanstva (Timonova, Prayeva i dr.), bismo se usudili tvrditi, da su oba zaista jedna te ista osoba. Jer sposobnost i vještinu, što dopituje Olah Felixu Ragusinu, a Kuspinijan Petančiću, držimo, da se sasvime podudara i odnosi na istu osobu; onakova obrazovanost i poznavanje tolikih jezika, osobito arapskoga, što Fel. Ragusinu Olah dopituje, čini Petančića sposobnim poslanikom za dvor carigradski. Ako je Felix Ragusinus s Fel. Petančićem jedna te ista osoba, onda nebi bio Šibeničanin nego Dubrovčanin [1]; i mi bismo rekli, da je bio vjerovatno potonje, jer za Šibeničanina neimamo nikakova dokaza, a za Dubrovčanina dosta je ono Olahovo i Pasqualigovo svjedočanstvo. Svakako je dakle bio rodom Dalmatinac hrvatskoga porekla, te spadao kao učeni humanista medju one dalmatinske Hrvate, koje je kralj Matija Korvin kao učenjake i umjetnike oko sebe sakupio; možda je već kao mladić od svojih zemljaka onamo doveden te bi dalje humanistički obrazovan i usavršivan u smjeru i duhu onoga vieka. Ako je Petančić bio rodom Dubrovčanin, tim prije imadjaše izgleda stupiti u kolo kraljevih odabranika, u kojem je bilo i drugih njegovih zemljaka (Felix i Petar Zamanja), pošto je dubrovačka republika osobito onda bila s Ugarskom u vrlo tiesnom političkom odnošaju, a kralj Matija je Dubrovniku njegovih zasluga radi osobito se prijaznim izkazivao, odlikovav ga raznimi častmi i podpomagav u mnogih životnih prigodah. [2]

Ugarski historici, osobito Timon, pa Pray, Katona, Fessler (Klein) i dr. priobćuju još jedno Petančićevo poslanstvo, na ime da je bio poslan za jedno kad na Rhod i u Francezku, „da isprosi kralju Vladislavu zaručnicu.“ [3] Premda se pomenuti historici neslažu u vremenu putovanja, misleći njekoji, da u Francezku bi na pose poslan [4],

---

[1] Mi zamolismo prijatelja i vrloga poznavaoca dubrovačkih starina za njekoje podatke o porodici Petančićevoj, ako je i kada je u Dubrovniku bilo. Ali prijatelj nam iz Dubrovnika odgovori, da Felixu Petančiću i njegovom rodu neima nit u Cervinih „životopisih“ nit u Dolčijevih „Fasti litterarii“, nit u drugih poznatih mu spisih spomene.

[2] Rad, kn. VII, 252—257.

[3] Timon, op. c. p. 98. Pray, annales, lib. IV, 296. Katona, XVIII, 290, 323, 324. Fessler (Klein). B. III, 271.

[4] Pray misli, da je Petančić, pošto je bio put od barbara zakrčen, vjerovatno prije putovao s mletačkim poslanikom Gjurgjem Pisanom u Mletke, zatim na Rhod, pa u Francezku; buduć se poslanik mletački na poziv senata uprav onda kući vraćao, pa što je bio put na Mletke sigurniji, a napokon da preuzme račune o novcu, što je papa za rat

Digitized by Google

ipak nijedan od njih nedvoji o samom Petančićevom poslanstvu u Francezku, da izprosi kralju od Ljudevita XII njegovu rodjakinju, Anu Kandalsku, za suprugu.

Kao što nisu obilni podatci o Petančićevu životu, tako je vrlo obćenito označena i doba njegova života. Gore pomenuti izvori navode, da je na glasu bio godine 1480 i poslije. Iz popisa puteva, odnosno iz same mu razprave razabire se, da je živio za Vladislava kralja ugarskoga i češkoga (g. 1490—1516), jer je svoju razpravu posvetio istomu kralju, a to potvrdjuju i ona poslanstva k Bajazitu i Selimu, koja Kuspinian napominje. Kada je Petančić umro, ni to se nezna; toliko je izviestno, da ga u srpnju 1522 godine nije više bilo medju živimi, jer Kuspinian u posveti Petančićeve razprave Ferdinandu tadanjemu nadvojvodi Austrije navodi: „opusculum hoc Fel. Petancii hominis rerum illarum adprime periti, mihique *cum viveret* amicitia juncti exhibeo."

Kada je Petančić taj svoj „popis puteva" napisao, u samoj razpravi tomu neima traga. Medju tim pripoviedajuć Timon (op. cit. p. 98) o poslanstvu Petančićevu k velikomu meštru na Rhod, navodi nadalje, da je Petančić, povrativši se s puta, posvetio kralju Vladislavu knjižicu o putevih, kako i s koje strane bi trebalo udariti na Turčina, koj je Ugarskoj sve to pogibeljnije grozio. I Pray govoreći o istoj stvari, obširnije to razlaže, vjerovatno po istom izvoru, po kojem i Timon, što je za naše pitanje, naime za doba, kada, i zgodu, kojom je Petančić napisao onu svoju razpravu, veoma znamenito. „U to se Petančić", piše Pray (Annales, ad a. 1502; lib. IV., p. 299), „s puta povrati i od velikoga meštra pismo donese, u kojem ne samo kralja hvali, što namjerava barbarom rat naviestiti, nego izviestivši ga napose o vojsci i bojnoj osnovi, obriče da će i drugi vladaoci u pomoć priskočiti, samo neka nastoji, da u isto vrieme, kada Talijani brodovlje na Turke odpreme, on sam prenese glavni rat u Makedoniju ili Traciju, jer tako barbari nebi se dovili njegovim nakanam, a morali bi svoje vojne sile podieliti. [1] Pošto je to kralj s velikim zadovoljstvom odobrio, posluži se Petančić tom prilikom i *podnese Vladislavu vrstnu knjižicu,* koju bi-

na Turčina u Mletke poslati obećao. Katona pako dvoji, da bi Petančić tolike poslove bio mogao za kratko vrieme obaviti, a za Vladislava nije se pristojalo, da se glavni posao poslanstva onimi stranputicami obavi.

[1] Pismo velikoga meštra u Praya sudara se s pismom istoga meštra u Bosi-a. Op. c. p. 455.

Digitized by Google

jaše spisao o tom, kako i s koje strane bi se imalo na neprijatelja navaliti, kada bi se na Turčina u nutrašnjosti (u samoj Turskoj) zavojštilo, budué je veoma dobro tamošnje krajeve poznavao. Najviše je u njoj o tom nastojao, da se Ugri od dojakošnjih poraza pameti nauče, i da po primjeru svojih starih u neprijateljskoj zemlji ratuju, mjesto da rad svoga nehajstva na svoju štetu čekaju dok neprijatelj na njihove zemlje navali.“ Priobćivši Petančićevu razpravu po Schwandtneru nastavlja Pray (p. 303): „Akoprem su kralj Vladislav i stališi kraljevine Petančićev predlog odobrili, opet se više nastojalo oko svatbe, nego oko rata, jer je bila godina već na izmaku, a učinjeno s Bajazitom primirje nije mu bilo javno odkazano. Osim toga se glasalo, da će kraljeva zaručnica iz Francezke doći, a tim bje svaka briga o ratu potisnuta.“ Tim bi dakle Petančić napisao svoju razpravu 1502 godine. Napokon „kancelar senjski“ biti će puki naslov, kojim ga je kralj odlikovao jer nije nam poznato, da bi Petančić kao dostojanstvenik u Senju boravio, niti mu je u suvremenih listinah kao takovomu spomena. Ovo su podatci, koje o Petančiću sakupismo, da se pobliže upoznamo s piscem razprave, koju ocieniti naumismo.

Prvo izdanje Petančićeve razprave o putevih u Tursku izašlo je poslije piščeve smrti u Beču 1522 godine; izdade ju Kuspinian pod naslovom: *De itineribus in Turciam libellus, Felice Petancio austore. Imprimebat Viennae Austriae Joannes Singrenius chalcographus, anno sal. MDXXII, pridie callendas julii.* Kuspinian posvetio je ovo djelce, kao rekosmo, nadvojvodi Ferdinandu[1]; u posveti iztiče, medju ostalimi, odluku norinberžku i bečku o ratu na Turčina i zadatak Ferdinandov, kao vladaoca Austrije, što će mu valjati na iztoku izvadjati, kao što brat mu, car Karlo V, na zapadu jur izvodi. Glede samoga djelca pako opaža: „corpore id quidem exiguum, genereque dicendi humile. Sed quod plurimo usui esse queat ad hostes illos aut commodis itineribus aggrediendos aut praeclusis incursionibus compescendos.“ Da je bečko izdanje zaista prvo, za to jamči posveta, pa i rieči Kuspinianove u istoj posveti zasvjedočavaju to takodjer, na ime: „opusculum hoc *Felicis Petancii*, casu nuper sed opportune in suppellectili mea chartacca

[1] Dočim posveta glasi na Ferdinanda, na koncu pako upravlja razpravu „Carolo V. P. F. Aug. eodemque catholico orbem terrarum, Ferdinandoque unico archiduce suis fratribusque auspiciis imperium, patriamque feliciter moderantibus.“

*

Digitized by Google

repertum.“ I Pray [1] to potvrdjuje, govoreć o bečkom izdanju kao prvom, opaža: „editio haec viennensis omnibus, quos consului, hactenus ignota fuit, ideoque rarissimis inserenda.“ Petančić pošto je posvetio i podnio svoju razpravu kralju Vladislavu, biti će ju Kuspinianu, svomu prijatelju, u priepisu poklonio, jer starijega štampanoga izdanja od bečkoga neima. Jedan se rukopis ove Petančićeve razprave iz XVI stoljeća čuva u carskoj dvorskoj knjižnici u Beču (br. 8559. Salisb. 45 b.) kao cjelokupna sastavina njekoga rukopisa, komu su glavni naslovi: „*De imperatoribus Turcarum ac eorum origine rebusque gestis. Militaris Turcarum disciplina. De itineribus in Turciam.* Uvod je napisan drugom rukom, a podpis glasi „per *Magnum Gruber* Lusacium ex variis auctoribus congestum. Oeniponti IX. kal. junii, anno MDXXX.“ Ova ista godina ubilježena je i na koncu rukopisa. Djelo posvećeno je biskupu tridentinskomu „dno. Bernardo s. r. e. presbytero cardinali.“ Petančićeva razprava u ovom rukopisu posvema se slaže, osim njekojih neznatnih gramatičkih varianta, s onim bečkim štampanim izdanjem, pače držimo, da je ona razprava u rukopisu iz ovoga štampanoga izdanja prepisana. Onakav rukopis XVI vieka, u kojem je i Petančićev opis puteva, čuva se i u muzejalnoj knjižnici u Pešti (No. 39, oct. lat.); predgovor je napisao takodjer *Magnus Gruberus*, potiče od god. MDXLI (Ratisbonae XVIII julii), a posvećen je „Leonardo Böck, patricio augustano.“

U djelih, koja govore o stanju Turske i ob izagnanju Turčina iz Europe, preštampan je u njekojih i Petančićev popis puteva u Tursku. Pod kraj pomenutoga Kuspinianova djela *De Caesaribus atque imperatoribus romanis* (p. 716—723) naštampana je i Petančićeva razprava dosta nemarno; ima bo znatnih razlika u geografijskih imenih i drugih izrazih. To će vjerovatno odatle polaziti, što je ono Kuspinianovo djelo po smrti piščevoj naštampano: „Nicolaus Gerbelius Phorcensis“ izdao ga 1540 godine na sviet. Ako se poznija izdanja porede s bečkim od 1522 godine i onim u Kuspinianovom djelu, kao najstarijimi štampanimi izdanji, umah će se spaziti, odkuda je koje preštampavano. Iz Kuspinianova djela „De Caesaribus“ preštampana su napose ona poglavja, koja govore o sultanih i o stanju Turske, svedena u jednu cjelinu, izdana su u

[1] Pray Georgius: Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae budensis, II (1781 p. 192.

Digitized by Google

Antverpenu kao posebno djelo 1541 godine na sviet.[1] U toj knjizi preštampana je i Petančićeva razprava, s istimi pogrješkami, kao što se čita u Kuspinianovom djelu „De Caesaribus." Ista je razprava preštampana uz latinski prievod „alkorana" kod Ivana Oporina u Bazileji 1543 godine[2], vjerovatno po bečkom izdanju od 1522 godine. Reusner Nikola u svojem sborniku *selectissimarum orationum et consultationum de bello turcico variorum et diversorum auctorum volumina quatuor* (Lipsiae 1596; vol. IV. P. II, p. 116 do 126), preštampao je takodjer Petančićevu razpravu iz bečkoga izdanja. Jeremija Reusner, brat Nikolin, naštampa u svojem djelu *Hodoepericum* zvanom i Petančićev opis puteva u Tursku (op. c. p. 659—71). Čini se, da su njekoji pisci, neimajući bečkoga izdanja Petančićeve razprave, preštampavali ju iz potonjih sbornika. U knjizi, kojoj je naslov: *De bello contra Turcos prudenter gerendo libri varii, selecti et uno volumine editi cura Hermani Conringii* (Helmestadi 1664) preštampan je Petančićev popis (p. 401 do 409 incl.) s istimi varianti kao i u Reusnerovom sborniku. U sbornicih pisaca ugarske historije *(scriptores rerum hungaricarum)* preštampana je takodjer Petančićeva razprava, osobito u Bongarsa[3]

---

[1] De Turcorum origine, religione ac immanissima eorum in Christianos tyrannide, deque viis per quas christiani principes Turcos profligere et invadere facere possent. Joanne Cuspiniano auctore. Antwerpiae apud. Joannem Strelsium in scuto Burgundiae, anno 1541.

[2] Machumetis Saracenorum principis vita ac doctrina omnis, quae et Ismahelitarum lex et *Alcoranum* dicitur, ex arabica lingua ante CCCC annos in latinam translato, nunque demum ad gloriam domini Jesu, et ad christianae fidei confirmationem doctorum ac piorum aliquot virorum, nostraeque adeo religionis orthodoxae antistitum studio et auctoritate, velut e tenebris in lucem protracta atque edita. Quo volumine perlecto, pius et studiosus lector fatebitur, librum nullum potuisse vel opportune tempestive magis edi hoc rerum christianarum et turcicarum statu etc. Basileae, ex officina Joannis Oporini, anno sal. MDXLIII, mense martio. 5. tom. 4. „Quibus itineribus etc." tom. III, p. 148—153. Ove podatke iz Vossia, Praya (Index), alkorana, Reusnera, zahvaliti imam g. I. Knappu, koj je žrtvom svojega dragocienjena vremena izpisao mi jih iz pomenutih djela u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču.

[3] Rerum Hungaricorum scriptores varii historici, geografici. Francofurti 1600, apud haeredes A. Wecheli, p. 612—615. Pošto nije na naslovnom listu zabilježeno ime izdavatelja (Bongarsa), njekoji su pisci navadjali ovo izdanje po štampariji (Wecheli). Ovaj isti sbornik izdan je pod drugim naslovom (po piscih ili sadržini) god. 1604, Hanoviae, typis Wechelianis. Petančićeva razprava p. 610—615.

Digitized by Google

i Schwandtnera.[1] Prvi ju je preštampao po Reusneru, a drugi iz Kuspinianova djela „De Caesaribus“, što se razabire iz topografijskih pogrješaka, koje se u obih izdanjih posve slažu. I mladji pisci ugarske historije preštampaše u svojih djelih Petančićevu razpravu, osobito Pray i Katona[2]; ali ni jedan od navedenih pisaca neupušća se u tumačenje Petančićevih puteva. Jedini Katona obćenito primjećuje (p. 323), „da razprava znatno razsvjetljuje sredovječnu geografiju; ali poslije tri vieka nisu se samo imena mjesta znatno promienila, nego i pravci puteva (!) su posve drugi (!) nego što jih Petančić označio; zato se nebi više mogla uporaviti na ratovanje s Turčinom.“ Napokon Petančićeva je razprava dosta dobro iz Švandtnera prevedena na hrvatski ili srbski jezik.[3] Mi ćemo sliediti bečko štampano izdanje od 1522 godine, vrlo riedko i razmjerno najbolje, a prema potrebi navadjati ćemo variante i po drugih izdanjih.

Czvittingerius vrh svega pripisuje (Bibliotheca scriptorum, p. 18) Petančiću govor s naslovom: *Oratio protreptica ad S. Rom. imperii status et ordines, ut bellum suscipiant contra Turcos.* Ali ovaj govor, kao što je poznato[4], nije Petančićev nego Kuspinianov (Excusum Viennae per J. Singrenium, 1526). Ova Czvittingerijeva pogrješka vjerovatno je tako postala, što ovaj isti govor pod naslovom *Constantinapolitana expugnatio cum exhortatione ad bellum Turcis inferendum* dolazi u Kuspinianovoj knjizi *De Turcorum origine* (Antverpiae, 1541, p. 82—91) umah poslije Petančićeve razprave o putevih, uz primjetbu *de eodem auctore*, što se lasno moglo uzeti, da je i taj govor Petančić napisao. Iz sadržine pako govora se razabire, da ga je napisao rodjeni Niemac (Germanis meis e quibus natus sum), a napisan je umah poslije muhačkoga boja, kada Petančića nije bilo više na svietu. Govor je u ostalom s kulturno-historijskoga i političkoga gledišta veoma znatan. U onom pogledu crta crnimi bojami razkalašeni život austrijskih Niemaca; s političkoga pako gledišta crta slaboću države te nagovara Niemce i Ugre, da zajedničkimi silami udare na Turčina, koj bi se tim

---

[1] Schwandtneri, Scriptores rerum Hungaricarum, p. 867—873.

[2] Pray, Annales, lib. IV. p. 299—303. Katona, XVIII, 317—323. Oba po Schwandtneru.

[3] Ljetopis Matice srbske za god. 1847; č. 4., str. 31—45.

[4] Pray, Index rariorum librorum, I, 315. C. Schmit, Ritter v. Tavera: Bibliographie zur Gesch. des österr. Kaiserstaates, I. Abth. II. B., S. 107.

Digitized by Google

ne samo sustavio na svojih osvojivanjih u austro-ugarskih zemljah, već bi se protjerao iz carigradskoga carstva te izagnao u Aziju, odkuda je potekao. Napokon dodaje Czvittingerius, da plemićka obitelj Petančićeva jošte (g. 1711) žive u dolnjoj Ugarskoj, ponajviše oko Dunava.

Iz svega ovoga pako razabiremo, da je Felix Petančić visoko cienjen od najznatnijih muževa svoje dobe; njegova pako razprava ili „popis puteva“ držao se od znamenitih pisaca onoga vieka znatnijim književnim pojavom, buduć je potekao od odlična vještaka, koj je proučavao odnošaje balkanskoga poluotoka na svojih putovanjih k sultanovu dvoru u Carigrad.

Prelazeć sada na sam popis puteva, razabiremo iz pristupa, odnosno iz posvete na kralja Vladislava, svrhu i zadatak Petančićeve razprave. Rat naime na Turčina, koj je osobito Ugarskoj sve to pogibeljnije grozio, odlučen privoljom tolikih kršćanskih vladalaca, postao je priekom potrebom, a ta uprav zgoda izazvala je ovu razpravu. Da se ovaj rat što brže i valjanije pripravi, te da bude što uspješniji, trebalo je poznavati *puteve*, koji vode u neprijateljske zemlje. S toga sjeća pisac kralja na prošlost: kako su stari, viećajući o ratu, prije svega iz starih spisa i spomenika iztraživali puteve, kojimi bi na neprijatelja udarili. „Tim se je više puta dogodilo, da su, razbivši jake vojske, prostrana kraljestva i prebogate zemlje brže bolje osvojili.“ Spominjuć rat, koj se misli za prepriečenje propasti kršćanske na Turke podići, „trebalo bi o tom“, veli, „na široko govoriti: ali ga prieči poremećeno stanje stvari tim više, što su naši stari, kojih tragom podjosmo, u ovakovih mučnih podhvatih svagda bodro i brzo u pomoć priticali.“ Ova jezgrovita posveta označiva tadanje stanje Ugarske. Zaista koliko god se posljednje vrieme vojevalo proti Turčinu, nedostajaše uztrajna pregnuća, valjanih vodja i promišljene ratne osnove, dočim je žilava turska sila od dana do dana bivala jača, a njezina se hrabrost s ratnom varkom spajala. Pisac prelazeć morske krajeve, kojimi je brodarom otvoren put u Aziju, opisuje puteve, kojimi se sa sjevera ide u Traciju i Iztok.

Ta glavna neprijateljska zemlja, na koju bi trebalo udariti, jeste *Tracija*, naravno i glavno razbojište balkanskoga poluotoka uz tolika stoljeća. Tu mu se stiču svi putevi i tu jedinu pokrajinu na pose opisuje.[1] „Tracija ili Romanija prisojna je pokrajina, puna

[1] Tractatus de cognomine et situ „Romaniae“.

Digitized by Google

svačega, što je na porabu ljudsku dobro; u njoj su Rimljani radi preugodnoga položaja dugo prebivali. Odkuda se zbog mnogih rimskih naselbina, a osobito *Carigrada*, koj je kao drugi *Rim*, obično *Romanijom* nazva. Proteže se od bregova Egejskoga mora i rieke Strume na tri sto devetdeset tisuća koračaja; na iztoku joj je Crno more, na sjeveru ju zatvara Istar nedaleko Rhodopa (sic!), a kraj rieke Džibre *(Ciabrum)* svršuje s dolnjom Miziom. Širina pako, počimajuć od obližnjih Haema bokova, prostire se k jugu na sto osamdeset (tisuća koračaja) do Galipola.“ Ovaj obseg Tracije uzeo je po njekojih piscih staroga vieka [1], ili, što je vjerovatnije, u smislu sredovječnih i suvremenih pisaca. [2] Petančiću za oznaku daljina rabi kod miera kao i mnogim drugim ponajviše *mille passus*, a mjestimice *milliare*. Misleći da je prihvatio mjeru staro-rimskih itinerara, poredjivasmo je te se uvjerismo, da mu se mjere od onih u staro-rimskih itinerarih znatno razlikuju. [3] Pretražismo mnoga starija pristupna nam djela i putopise, nebi li izvoru Petančićevih daljina u trag ušli, no uza sav trud nije nam to pošlo za rukom, jer su daljine u svakoga putopisa druge. Tim mislimo, da će se Petančićeve mjere daljina osnivati na vlastitoj kombinaciji, ili na drugom njekojem djelu, što nam nije ruku došlo, a milja *(milliare)* biti će vjerovatno ugarska, koju pisci XVI vieka često spominju.

Medju putevi, koji mu vode sa sjevera u Tursku, opisuje ponajprije puteve, iduće iz Panonije ili Ugarske u gornju Miziju ili današnju Srbiju. „Kraj Biograda *(Belgradum)*, navodi pisac, „na utoku Save u Dunav, prelazi se u gornju Miziju, gdje se stiču dva puta:

---

[1] Katančić, Orbis antiquus, tom. I, p. 706. Forbiger, Alte Geographie, III, 1072.

[2] Constantin Porphyr. De themat., I, 45—47. Krause in Ersch u. Gruber Allg. Encykl., I Sect. 83 Thl., S. 309. Aeneas Sylvius (opera, Basileae 1501, p. 393) i P. Apianus *(Isagoge in typum cosmographicum seu mappam mundi*, Landshut 1522 p. 82, ili Cosmographia Petri Apiani, Antverpiae 1553, fol. 37) iste medje Traciji dopituju kao i Petančić; na ime: „Thracia, quae modo Graecia dicitur, habet a septentrione Istrum, ab oriente Pontum, ab occasu Misiam altam.“ — Izvrstna fizikalno-geografijska slika Tracije u Kieperta, alte Geogr. 320—23.

[3] Forbiger (l. c.) proračuna obseg Tracije u širem smislu, naime do „Danubia“: sjeverna medja (uzduž Dunava) bila je duga 100, južna pako od Strimona do Hellesponta 40, a najviša je širina, od Dunava do Egejskoga mora iznosila 50 geografijskih milja.

Digitized by Google

gornji naime vodi u Traciju ili Romaniju, dolnji pako ide u Dardaniju i Makedoniju.“

1. „*Gornjim putem* idući, prostranim poljem *Godomira*, mimo slavne crkve *Resave*, proslavljene grobovi kraljeva i knezova, prešav ne daleko veću Moravu, i ostaviv s lieva polja *Bardilove*, ide se selom Braničevom *(Branicerum)* k *Nišu*, koj je bio (kao što se razabire iz razvalina) prekrasan grad, sad je spao na selo, u kom stanuju Turci i Bugari. Leži kraj najviših gora bližnje Rhodope, do njega teče rieka Nišava, od koje je grad ime dobio; na glasu je radi mnogih stvarih za prodaju izmedju ostalih sela Mizije i Tribalije. Daleko je od biogradskoga prevoza CXX tisuća koračaja. Od Niša uzlazi se k selu *Pirotu*, ležećemu u brdinah. Prevaliv golemu i strmu goru Kunovicu *(Cunorovica)*, kroz koju se radi dubokih provala naokolo dižućih se stiena, radi preguste šume i dugačkih zavoja, mučno prolazi, dolazi se iza petdeset milja u *Sofiju*, glavni grad Tribalije, znameniti u naše dane poradi svojih trgovina. Leži na ravnici, okrenut s iztoka prama dolnjoj Miziji, to jest Zagorju *(Sagoria)*, koje se prostire od Džibre *(Chyabro)* rieke, oko Vidina *(Bionium)* i Nikopolja, granicom Dunava do Crnoga mora; s juga gleda Traciju, sa zapada i sjevera Kordiške, Tribale, i visoka brda Vasiljice *(Vasiglicae)* planine. Ondje se pruža Rhodopa, koja poradi svojih premnogih vrhunaca rek bi da vlada svimi susjednimi gorami, što se u istom grčkom imenu jasno ukazuje. Prošav kroz njezine strme i tiesne klance, dolazi se za dva dana do ravnice Plovdiva *(Philippopolis)* ili Romanije. Ovuda su njekada Rimljani, nastojeći oko gospodstva Azije, putovali, te se do danas vidi njihov spomenik podignut na sred gore od mramornih stupova. Historija pripovieda, da je i Gottfried Bulionski, idući u svetu zemlju, da ju natrag osvoji, iz gornje Mizije ovuda k Hellespontu ili Galipolu sašao, da ondje prebaci. Ovimi klanci morao je i Vladislav kralj Panonije i Poljske, budući obkoljen od Murata turskoga vladaoca, uzmicati i u Panoniju se vratiti. Od Plovdiva dolazi se za tri dana poljanom, svagda uz obalu Marice ili Hebra, u Drinopolje *(Drinopolis)*, zvano od starih *Odrys* ili *Horestida*. Ovo je bilo uviek na glasu radi svoje ljepote i radi junačke slave izmedju svih gradova Tracije. Od tuda se razabire, zašto su stari kraljevi Bitinije, namamljeni njegovom plodnosti, iz Azije u Europu preselili i kao svoje prebivalište i carsku stolicu puno prije osvojenja Bizanta držali. Od onud do Propon-

Digitized by Google

tida i Hellesponta ili Galipola ima 60, do Carigrada pako do 120 milja.“

Ovaj je put poznat jur od rimskih vremena, popisan u starorimskih itinerarih (Rad, XLII, 5. Jireček, Heerstrasse, 1—68); onaj isti put, kojim putovahu i križari od Biograda u Carigrad, a u njihovih je putopisih svakojako opisivan (Rad, XLII, p. 18—93). Petančićev opis ove ceste ipak ponješto mjestimice popunjuje križarske opise. Medju Biogradom i Braničevom spominju se polja *Godomirova,* današnje divno i veoma rodno polje *Godomin,* što se pruža od Smedereva do ušća Morave, gdje su po srbskih ljetopisih Ugri god. 1437 razbili Alibega pod Smederovom na Godominu.[1] *Ressava* je po srbskih ljetopisih manastir na istoimenoj rieci, sazida ga despot Stjepan i ogradi tvrdim gradom (god. 1407); tu je Stjepan za života boravio, sabirao učene ljude i tu mu puče i grob, kojega se sjeti i naš putopisac.[2] 1451 godine pominje se, da je izgorjela Resava, a g. 1458 da ju je Mahmud paša s njekojimi drugimi mjesti zauzeo.[3] Resava se sada zove *Manasija,* grad i manastir na desnoj obali Resave, medju Brdi Maćijom i Pastorkom iztočno od Svilajinca. Polja *Bardilove,* što na putu s lieva ostaju, biti će vjerovatno polje kraj današnjega sela *Bradarci*[4], u požarevačkom srezu, na desnoj strani Mlave, što imenu i položaju najpriličnije odgovara. *Branicerum* negdašnje Braničevo iz sredovječnih pisaca dovoljno poznato mjesto (Rad, XLII, 101), od kuda je od davnih vremena velika cesta u Carigrad vodila. *Niš,* na istoimenoj rieci starinom i položajem znamenit, kraj svojih ruševina rimskih i sredovječnih sličan bješe velikomu selu, pošto je kroz tolika stoljeća od neprijateljskih navala i prolazećih vojska dosta trpio; al je još uviek radi obilja trgovine jedno od znatnijih bugarskih i srpskih mjesta.[5] Iz piščeve primjetbe „ut ex ruinis cernitur“, razabire se, da je Petančić one ruševine vjerovatno vidio, te da je i sam istim putem išao. Kraj Niša, koj nosi ime od iste rieke Nišave, dižu se veoma visoke gore, koje su mu ogranci su-

[1] Daničić, Rječnik, I, 213. Milićević, kn. Srbija, str. 131, 138, 158.

[2] Mihajl Konstantinović, Glasnik XVIII, str. 89.

[3] Daničić, Rječnik, III, 47, 48. Milićević, kn. Srbija, 1098—1101.

[4] Jovanović, Rječnik, str. 8. Milićević, str. 1070. Na Jovanovićevoj karti Srbije i na austrijskoj generalštabskoj karti zove se to mjesto „Brdarac“ (sic!).

[5] O Nišu sr. Jireček, Heerstrasse, p. 87, 103, 126. Rad, XLII, 61, 124.

Digitized by Google

sjedne Rhodope (sic!), dočim su ogranci Suhe planine, koje Niš s jugo-iztoka zatvaraju; ali se na starijih kartah i u suvremenih kosmographa kadšto prikazuju kao ogranci Rhodope. [1] Ovdje je pisac zamienio Rhodopu bez sumnje za Balkan *(Haemus)*. Opisujuć nadalje put od Niša u Sofiju navodi Pirot *(Piroth)* kao gorsku varošicu, koja po drugih leži u močvarnoj kotlini, opasana prijatnimi vinogradi (Jireček, 127). Prielaz pako kroz Kunovicu *(Cunorovicae)* [2] crta točnije nego ikoji od sredovječnih putopisaca. Mučan i vrletan put previja se na daleko oko gudura, kroz provaljenu i veoma šumovitu goru te vodi u *Sofiju*, glavni grad Bugarske *(Triballorum)* [3], znamenito tržište onoga vieka. Bizantinski pisci zovu, kao što je poznato, prema geografiji i etnografiji staroga vieka Srbe starim imenom „Triballi", a Bugare „Mysi". [4] Petančić pako uprav obratno rabi ta imena, što ne samo u njega, nego i kod drugih pisaca XVI vieka vrlo često dolazi [5], osobito u suvremenoga Kuspiniana [6], gdje se izrično Srbi „Mysi", a Bugari „Triballi" zovu. Usuprot druga, stara geografijska imena rabi Petančić ponajviše u smislu starih geografa. Sofija leži u ravnici

---

[1] Geographia Cl. Ptolomaei a J. Moletio, Venetiis 1562, tab. IX.

[2] „Ad quemdam montem ex Haemi appendicibus, quem nunc Bulgari *Kunobizum* vocant." Bonfin, Dec. III, l. VI, p. 451. I. Gundulić († 1638) pjevajući u III. pjev. „Osmana" o putovanju carskoga poslanika spominje više geografijskih imena, koja se glede položaja tačno podudaraju, a prema tadanjim geografijskim nazorom divno su nacrtana. „*Kunovica* grlo od svieta, ka verigom dugom veže, i planina Stara opeta prostire mu se i proteže." Gundulićeva djela, akad. izd. p. 317. Gora *Kunovica*, M. Konstantinović, Glasnik, XVIII, 92. Dalje sr. Jireček, Heerstrasse, 89, 107, 112, 126. Rad, kn. XLII, 128, 143. Ducas (ed. Bon. p. 51) spominje visoke gore kraj Sofije, ali im imena nezna.

[3] „*Sophia*, Bulgariae metropolis." M. Crusii Turcograecia, Basileae, 1584, p. 50. Ferrarii et Bavtrandi Lexicon geogr., Parisiis 1670, II, 210.

[4] Nic. Gregoras, l. VIII, c. 14. Rad, XLII, 153, 157. J. Laon. Chalcocondylas još rabi na mnogih mjestih (ed. Bon. p. 22, 29, 30, 34, 35, 53 i etc.) stara imena: Tribali su mu „Srbi", a Bugari „Mizi"; osobito p. 29: „Βουλγάρους, ὄυς γε Μυσοὺς ὀνομάζομεν, Σέρβους δὲ ἐκείνους και Τριβαλούς."

[5] *„Burgari,* quos Triballos antiquitus putaverim esse". Volaterrani Commentaria urbana, Lugduni 1552, p. 243. „Triballi aliis Bulgari putantur." M. Crusii Turcograecia, p. 342.

[6] Cuspinianus, (De Caesaribus, p. 654, 661) navodi: „Mysiosque, qui hodie Servii; Triballos, qui Bulgari communi vocabulo dicuntur."

Digitized by Google

(Sofijsko polje)[1], hvatajućoj se na iztoku Dolnje Mizije ili *Zagorja.* Potonja pokrajina zapremaše priedjel medju Dunavom i Balkanom, prostirući se od Timoka do Crnoga mora, bijaše njegda jezgra staro-bugarske države. Mnegi izvori srednjega vieka zovu onu Bugarsku *Zagorjem.*[2] I. Laon. Chalcocondylas (ed. Bon. p. 36) navodi, da su Bugari (Ἰουργάρους) žitelji Dolnje Mizije, od Vidina (Βιδίνης) do Crnoga mora, a Trnovo (Τρινάβῳ) da je priestolnica njihovoga kraljestva. Petančić uzimlje kao i Bonfin (Dec. III. p. 449) za zapadnu medju Zagorja rieku *Ciabrus*[3], koja je po Ptolomeju (III, 9, 1, X, 1) zaista bila medjašnom riekom izmedju gornje i dolnje Moesije. Izljevala se kraj istoimena grada[4] u Dunav, a odgovara današnjoj Džibri ili Cibrici, koja pokraj Džibre Palanke utiče. *Bionium*, blizu rieke Džibre, stara je *Bononia*[5], bizantinska *Bidina* ili *Bidene*[6], a današnji Vidin.[7] Skordiske i Tribale valja tu uzeti u smislu stare etnografije, kao što Strabo (lib. VII, c. 5,

---

[1] M. Crusii Turcograecia, p. 229. Leunclavius, Neuwe Chronica Türkischer Nation, Frankfurt a. M. 1595, Pandectes, p. 253.

[2] „Moesia inferior *Sagoria* hodie, seu Bulgaria dicitur“. Geogr. Ptol. a J. Moletio, Venet. 1562, p. 86. Geogr. di Cl. Tolomeo, tradotta da Ruscelli e dichiarata da M. Malombra, Venetia 1574, p. 155. Ostali navodi u Jirečeka, Gesch. d. Bulgaren, S. 375. „Iz Dobruče u *Zagorje* Podunavjem paša slidi, liepa mjesta, drag prostor je, sve se puno sela vidi.“ I. Gundulića Osman, akad. izd. 3 pjev., str. 318. Ptolomaei cosmographia a Jacobo Angeli interprete, rukopis XV vieka u narodnoj knjižnici u Fiorenci (MSC. Cl. XIII, 16) divna kartografska umjetnina onoga vremena navodi „mons *Sagoriae*“ ili Haemus.

[3] Κίαβρος, Ptol. 3, 9, 1, 10, 1. Ciabrus, Ptolomaeus Angeli Vadii, Vicenciae 1475; Ptol. Moletii p. 85; Ruscelli, p. 145, 155; Κέβρος, Dio Cas. 51, 24. *Ciabrus,* Ducas, ed. Bon., p. 604. *Ciambriana,* Not. Dign., ed. Boek. p. 102, 466. Momsen, Corp. inscr., vol. III, 1020. Kiepert alte Geogr. p. 332.

[4] *Cebrus* ili Cibrus, Itin. Ant., ed. Wessel. p. 220. Κεβρός, Procop., l. IV, c. 6, p. 290. *Ciambron*, Raven. geogr., ed. Parth., p. 190. Mannert, VII, 86, 87.

[5] *Bononia,* Itin. Ant. ed. Wess. p. 219. It. Hieros. p. 655. Notitia Dign. p. 107, 493. Βωνονια, Procop. de Aedif. 4, 6, p. 290. Nadpisi u Momsena, vol. III, 1020.

[6] Chalcocond. p. 501. Critobuli histor. Par. 1870, l. IV. 10, l. V, 19, p. 143, 161.

[7] „Vidinam (arcem), quam in Bulgariae limina positam Pannonii *Bodonum* vocant. Isthvanfi, histor. de reb. hung., p. 31. Odatle je postao vjerovatno štamparskom pogrješkom i Petančićev „Bionium“.

Digitized by Google

12, p. 264) uzimlje, po kojem su ovi narodi s Mizi medjašili.[1] Vasilica planina (Βασιλίζαν Χώραν) poznata je jur od drugud[2], neleži Sofiji na zapadu već na jugo-iztoku, a odgovarala bi Hochstetterovu Ihtimanskomu sredogorju. Klanci, koje pisac medju Sofijom i Plovdivom kao vrletne i tiesne iztiče, zaista su *Succorum claustra* starih pisaca, *Clausurae S. Basilii*[3] križarskih putopisaca, ili današnja *Trojanova* vrata, na što nas upućuje, osim drugoga, Vasilica planina. Onaj pako najviši Rhodopov vrh vjerovatno će biti Ril (2750 m.), koj zaista nadmašuje svojom visinom sve susjedne gore; a mogao bi biti i Vitoš, kojega je ime dosta davno (od 14 stol.) poznato.[4] Da su oni mučni klanci zaista Trajanova vrata, osobito upućuje na to onaj rimski spomenik, kojega Petančić iztiče, koj se „još vidi sred gore", kojega je vjerovatno i Petančić putovav onud, vidio; gdje još stoji stari rimski toranj i gdje se u šumi vide preostale ruševine negdašnjih vrata.[5] Istim je putem doista putovao i Gottfried Bouilonski, ali nije, kako pisac tvrdi, prebacio Hellespont već Bospor kraj Carigrada. U onih je klancih zaista vojevao Vladislav, kralj Ugarske i Poljske (god. 1443) proti Muratu te je morao s vojskom uzmaknuti i natrag se vratiti.[6] Put od Plovdiva u Drinopolje vodio je kao i danas po ravnici uz Maricu. Potonji se grad doista zvao u starijih Bizantinaca *Orestias*

---

[1] „Cyabrus, qui Triballos olim a Mysis dividebat." Bonfin, Dec. III, p. 499. O Skordiscih i Tribalih sr. Forbirger: Alte Geogr. III, 471, 1091. Kiepert, alte Geographie, p. 330.

[2] L. Chalcocondylas, ed. c. p. 308. Leunclavius, (Pandectes, p. 251), misli, da je Chalcocondylas Vasilicu umjesto Zlatice napisao. Današnja Vaselica gora je Trajanovim vratam na zapadu. Jireček, Heerstrasse, 92. Rad, XLII, 129, 143.

[3] Mannert, VII, 99. Točan opis klanaca u Bonfina (Dec. III, p. 449) i Leunclavia (Pandectes, p. 255). Jireček, Heerstrasse, 30—35. Rad, XLII, 128—180, 143, 144. Gundulić (Osman, III, 317) pjeva o tom klancu, Zlatici gori ili „Gvozdenoj kapiji" M. Konstantinovića (Glasnik XVIII, 91): „gvozdje miri, gvozdje podi, stupi i vrata od gvozdja su."

[4] Šafarik, Pamatky, 2 izd. str. 108. „Pod goroju Vitošeju na rjecje Iskri" (Konstantin filosof, Jagić, Glasnik, XLII, 308). Gundulič (Osman pjev. III. p. 317) pominje „*Vitoš* u dubju niklu iz leda."

[5] Bonfin, Dec. III, p. 499. Boué, Rec. d' itin., I, 68. Hochstetter, Das Vitošgebiet in d. Central Türkei, Petermanns geogr. Mittheil., Jgg. 1872, S. 4.

[6] Potanje o tom boju razpravlja L. Chalcocondylas (ed. c. p. 307 do 313), M. Konstantinović (Glasnik, XVIII, 91—96) i Bonfin (Dec. III, p. 449—451), potonji podaje znatan opis bojišta.

Digitized by Google

(Ὀρεστίαδα)[1] te bijaše za Carigradom i Solunom najveći i najznamenitiji grad bizantinskoga carstva, a bogatstvom, trgovačkim prometom odlikovao se nad ostalimi gradovi, za to ga i odabraše stari sultani prije nego što osvojiše Carigrad za priestolnicu svojega gospodstva te ga[1] veličanstvenimi gradjevinami bogato ukrasiše.[2]

2. *„Drugi dolnji put, koj od istoga Biograda kroz dardanske i tribalske gore ide, prevalivši Haemus sastaje se pokraj Hebra s gornjim putem.* Drugi dolnji put vrlo je pristupan, jer je otvoren od Biograda do granica Mizije i Dardanije na 280 tisuća koraka. Idući oko mjesta *Ostrmice* i *Ravaničkoga* manastira, dovodi najprije na Moravu, njegda *Moschius* zvanu, po strani grada Kruševca *(Cruscevae)* tekuću, koja se kadšto za velikih kiša pregaziti neda. Odatle k Bieloj crkvi *(Basilica alba)* i Apeninom *(Apennini montes)*, koji Miziju medju sobom diele. Jer Rašani, prvoseoci ove pokrajine, divlji i ratoborni, na onoj strani živu, što leži prama Dravi, Savi i Istru; Vlasi gorski sirova je vrst ljudi, koji samo o stočarstvu živu. Na drugoj pako strani, koja je k Dardanom, Makedoncem i Tribalom okrenuta, Srbi *(Serviani)* živu, narod pitomiji i blaži, zbog toga, što se više na jug prostiru i množinu putujućih trgovaca imaju. Prevalivši dakle gore nastaje *Dubotica* ravnina, gusto naseljena. Ali pustivši malo na lievo put, što vodi k velikomu mjestu *Prokoplju* i *Nišu*, nedaleko otvara se dolina *Kosovica* s riekom *Lâbom*, koja istu po sredini protiče, pružajući se dalje do prostranijega *Kosova* polja, proslavljenoga toliko puti bojevi različitih naroda. Nu od mnogoga, što se o znatnih sgodah na ovom polju u starih ljetopiscih pripovieda, njeka ću za spomen ovoga polja ponoviti. Gali njegda Grčku i Aziju osvojiti namjeravajući, tamo najprije buneći se, s medjašnimi naokolo narodi boj zametnuše, ne bez velikoga poraza, kao što je iz njihovih spomenika jasno. Jer jedva su s molbami primirje dobili, da svoje mrtvace sahrane, pa iz zemlje da odlaze. Osim toga prije sto petdeset godina, Muratu turskom kralju, s velikom množinom barbara iz Trakije u Miziju provaljujućem, Lazar despot ovdje s mnogo tisuća na susret izidje, i tu bude ubijen, a od njegove vojske malo njih u životu ostane, pobjedu pak Turci održaše, no ta nije bila bez nji-

---

[1] Nicetas Chon. Rad, XLII, 135. Lampiridius in Heliogabalo c. 7. Nigri D. M. geographiae commentariorum libri XI, Basileae 1557. p. 271. Tafel, Const. Porphyr., p. XXVI.

[2] Potanji opis Drinopolja za turskoga gospodstva u Hadži Chalfe, Rumeli und Bosna, S. 1—15.

Digitized by Google

hove krvi, jer tu im je njihov kralj pogubljen, gdje još njegova utroba u mramornom sahranjena grobu leži. Jer truplo je u Bursu *(Bursam)* ili Birsu *(Byrsam)*, glavni grad Bitinije odnešeno, da se tamo uza druge kraljeve otomanske porodice pokopa. Napokon ovdje je bio onaj nesrećni poraz Ivana Hunjada, otca pokojnoga Matije kralja ugarskoga, kad se sukobio s Muratom i Muhamedom Kalepinom njegovim sinom, koj je bio otac sadašnjega turskoga cara. Ovoga polja ravnina proteže se do LXX tisuća koraka, čak do puta Kačaničkoga *(Cucamici)* i ždriela *Klisure*, koje k Skoplju *(Scopiam)* vodi, pukla medju dvie rieke Sitnicom *(Sithnicum)* i Labom, opasana oda svuda gorami, na kojih ima premnogo sela i selaca, imajući po strani najbogatije selo Prištinu *(Pristinam)*, koje su radi najveće plodnosti njegda gospodari Mizije osobito voljeli. Osim toga na deset milja udaljen je od ovud varoš Novobrdo *(Novomontana civitas)*, njemačka naselbina; jer u početku su Saksonci u krajevih Mizije našli rude i srebrovitu tvar. U ostalom pored jezera i barah *Horavice*, ostavljajuć po strani onaj put, koj vodi preko Binče Morave *(Binzum Moravam)* ka goram Krivicina *(Crivicinae)*, što se dižu medju Mizijom i Dardanijom, za jedan dan od ulaza u klanac putujući dolazi se u Skoplje *(Scopia)*, glavni grad Dardanije i medja Makedonije. Ova varoš je rodovita te obiluje svakojakimi dragocjenimi plodovi zemlje, puna je bogastva, osobito svratište kneza, natopljena zdravom riekom *Vardarom*, iztičućim iz najviših kosa gore Orbela, koj se diže nad Macedonijom, Tribali, Mizijom, Dalmacijom i Epirom; za to je zgodna za stjecište vojske. Odande udarajući putem preko polja Žegligova *(Gegligovae)*, doline Konopnice *(Conopnice)*, Beobuške banje *(Beobusci balnea)*, preko Strumina mosta, koj razstavlja Macedoniju od Tribala ili Bugara, kraj selišta Crvenoga brega *(Ripa rubea)*, prevalivši polja *Samokova*, šume i prostrane pustoši gore *Haema*, koja se zove u Tribala, njezinih žitelja, *Costegnazo*, vrlo težkim putem silazi se k Marici, to jest k Hebru rieci, i na polja Plovdiva *(Philippopolis)* ili *Romanije*, gdje se ovaj dolnji put, odstojeći od Skoplja CCXXX tisuća koraka stiče s gornjim, sa gore *Vasiljice* ili *Rhodope* na ovu ravninu dolazećim."

Ovaj tako zvani dolnjo-biogradski put, vodi mu od Biograda na jug, na lievoj strani Morave. Buduć da putopisac medju Biogradom i Kruševcem nenavodi dosta topografijskih podataka, s toga je težko njegov put medju pomenutima mjestima tačno označiti. Sva je prilika, da mu je put išao na carevu Ćupriju, Lisović, Stojnik,

Digitized by Google

Rogaču, Misaču i Viendac, pa k Rudniku, a odovud u Kruševac, jer na to upućuju sliedeća mjesta. *Ostermica* ili *Osternica* (Cuspin. de Caesar. p. 717) najsrodnija je Ostrovici (Milićević, kn. Srbija, p. 315) ili Ostrvici (Daničić, Rječnik, II, 242, Rad, I, 156) blizu Rudnika; ali sliedeće mjesto nas upućuje, da je vjerovatnija *Ostružnica* (Milićević, Srbija, p. 103, 120) kraj Save nedaleko Biograda. *Ravanica* pako vjerovatno štamparska je pogrješka, pošto je na ovoj strani Morave nigdje neima; više se k istini približuje čitanje u J. Reusnerovom (p. 661) i Bongarsovom izdanju (Hanoviae 1606, p. 611), naime Rakanica *(Racanicense monasterium)*, koja je vjerovatno postala od Rakovice *(Racouicense)*, staroga manastira Biogradu na jugu (Milićević, Srbija, p. 66), u jednoj desnoj dolini Topčiderske rieke, blizu kojega manastira vodi put na jug k (srbskoj) Moravi. Ona oba mjesta označuju prilično točno položaj puta i na današnjih kartah. Ako mu je pako Ravanica zaista onaj na desnoj strani Morave poznati manastir, onda bi mu bila Ostermica ili Osternica gore pomenuta rudnička Ostrovica ili Ostrvica; put pako bio bi onaj isti, koj je donjekle poznat od Broquiérova putovanja (Rad, XLII, 171—73), a išao bi od Biograda na Mokri lug, Boleč, Palanku, Batočinu, Jagodinu i Kruševac. Ovo nebi bilo sasvime nemoguće, budući Petančić i drugdje označujuć smjer puta, neuzimlje svagdje najbliža mjesta izmedju kojih prolazi put bud na svojem početku, bud na daljem tieku; al kraj svega toga nam se nečine zato vjerovatna, što putopisac nigdje tako daleko od puta nezahvaća. Moravi (srbskoj), da ju tačnije označi, pridaje staro ime *Moschius* (Μόσχιος) [1], da ju tim razluči od prave ili iztočne Morave, koju obično *maior Murava* zove, primjećujući, da zapadna ili srbska Morava teče po strani tvrdjice Kruševca *(Cruscevae)* [2] te da je za poplave nepregaziva. Put mu dalje ide k mjestu *Basilica alba*, pa preko gora *Apenina*. Po sliedećem opisu sudeć, ova oznaka puta bi se odnosila na dio puta medju Moravom kraj Kruševca i planinom Jastrebcem. *Basilica alba* biti će bez sumnje latinski prievod slovenskoga imena „Biele crkve", a po opisu imala bi njegdi ležati medju Moravom i Jastrebcem; ali u ovom joj kraju neima traga ni u starijih spomenicih, nit u novijih knjigah i kartah. Medjutim je Biela crkva prebačena te bi imala iza „Apen-

---

[1] Ptolom. III, 26, 29. Notitia Dign., ed. Boecking, p. 476, 485.

[2] Kruševac, stolica cara Lazara; gl. Daničić, Rječnik, I, 496, Milićević, kn. Srbija, 745—54.

Digitized by Google

nini montes" stajati. Biela crkva današnja je Kuršumlija, a misli se, da se njegda zvala Toplica. [1] Da je Biela crkva zaista današnja Kuršumlija, za to imamo svjedočanstvo u domaćih srbskih izvorih i u poznijih putopisih. Medju adresami i naslovi eparhija srbskih, kako su bile upotrebljavane u službenom crkvenom pisanju, što no se sačuvalo u jednom starom zborniku ćirilskom [2], čita se medju ostalim: „na Bele crъkve tako piši: vъ bogospasnuju eparhiju belocrъkvanskuju, eže estъ kadiluk Belije crъkъvi, Kruševacъ." Pošto se to čita izmedju Kosova i Niša, nemože se na drugo odnositi, van na priedjel Kruševcu na jugu. Ed. Brown, englezki putnik, putujući (1668—1673) po Nizozemskoj, Njemačkoj, Ugarskoj, Srbiji, Bugarskoj, Macedoniji i dr., navodi u svojem putopisu [3] *Bella cherqua* ili *Cursumne*, gdje je vidio manastir i staru crkvu sa dva liepa tornja. Hahn opisujući na tanko Kuršumliju i njezin položaj [4], spominje onu staru crkvu bizantinskoga sloga; jedan pako od onih dvajuh četverouglastih tornjeva jošte stoji, dočim se sjeverni porušio. Hahn misli, da se stara varoš više iztočno, kraj ušća Kostajnice (valjda Kosaonice [5]) protezala, jer uprav naproti ušću ovoga potoka ima ruševina stare crkve, a s desna na visini i stare tvrdje. Uslied starosrpskih spomenika (Daničić, l. c. Pavlović, l. c.) bile bi one razvaline na ušću Kosaonice ostanci gore pomenute Toplice, sredovječne biskupske stolice, dočim je Bela crkva po Brownovu opisu današnja Kuršumlija. Tim bi Toplica i Bela crkva bila dva bitno različita mjesta, ako i nisu jedno od drugoga daleko ležala. Kuršumlija je mjesto na sklopu cesta u Prokuplje, Novipazar, Vučitrn i Prištinu, za to je od prirode za glavno mjesto ovoga kraja (Topličkoga), za sva vremena odredjeno. Da je to i u starom vieku bilo, neima sumnje, ali kako se zvalo, neće Hahn da nagadja (Hammeum?) [6], jer su mu Ptolomejeva mjesta u Dardaniji

[1] Jireček, Heerstrasse, 77. Toplicu drži Daničić (Rječnik, III, 300) za zemlju, kroz koju teče Toplica, i za mjesto, gdje je Stjepan Nemanja zidao crkve. Pavlović, Glasnik, II. od., kn. VII, 5—7.

[2] St. Novaković, Jedan stari svjetovni zbornik ćirilski. Glasnik, XXV. 44—45.

[3] Ed. Brown, Reisen durch Niederlanden, Teutschland, Hungarn, Serbien, Bulgarien, Macedonien, Thessalien etc. Nürnberg 1686, S. 130.

[4] Reise von Belgrad nach Salonik, Wien 1868, S. 47—51.

[5] *Kosъlьnica* (Daničić, I, 481), rijeka u Toplici, gdje je Stjepan Nemanja sazidao na njezinom ušću crkvu bogorodici.

[6] Katančić, Orbis antiquus, I, 353. Dragašević, Glasnik, XLV, 62.

Digitized by Google

posve zamršena.[1] Kako su „Apennini montes" (dolaze u svih izdanjih) amo dospjeli? toga raztumačiti neznamo. Ove planine odgovarale bi svojim položajem svakako južno-srbskim goram, osobito Jastrebcu, preko kojega vodi Petančićev put na Kosovo, a druga se planina nemože tu ni razumievati, jer nas na to upućuju sliedeća topografijska mjesta. „Apennini montes" biti će štamparska pogrješka umjesto Strabonovih „Paeonii montes"[2], koje je Petančić amo upleo; jer je i on vjerovatno prihvaćao staru teoriju o neprekidnoj gorskoj osi, što se sred poluotoka od jednoga do drugoga kraja proteže, a „Paeonii montes" bili bi mu cjelokupni zglob te neprekidne gorske osi. Paeonijske s ilirskimi i tracijskimi gorami protezale bi se po Strabonu (loc c.) Istru uzporedo, tvoreći jednu neprekidnu crtu, steruću se od Crnoga do Jadranskoga mora.[3] Paeonii montes uzimahu se takodjer za granicu izmedju gornje Mizije i Dardanije, a u tom smislu valja jih uzeti i u Petančića. Ako smo tu potežkoću razriešili, tada mislimo, da se Petančićevu tekstu jošte jedna štamparska pogrješka podkrala, da je naime izostavljeno *et Dardaniam*, što bi smislu podpunoma odgovaralo. Tim bi u mjesto „Apennini montes Mysiam invicem separant" popravljeno glasilo: „*Paeonii* montes Mysiam *et Dardaniam* invicem separant. Dardaniju pako, koju već Ptolomej (III, 9, 6) uzima kao posebni priedjel, valja tu uzeti u smislu starih[4] i sredovječnih pisaca, u kojem smislu ju jošte i pisci XVI vieka uzimahu, naime kao južni kraj Gornje Mizije, to jest jugoiztočni kraj Srbije i negdašnji sandžakat skopljanski, ili medju južno-srbskimi njegda medjašnimi gorami i sjevernim razvodjem Crne i Bregalnice. Dardaniju dakle valja tu uzeti kao posebnu pokrajinu, kao što je Diokleciјanovom razdiobom postala[5], a u tom ju smislu „Notitiae Dig-

[1] Kuršumlija bješe njegda rudarska varoš, Hadži Chalfa (Rumeli u. Bosna, 147) spominje blizu rude Saplinske, a Hahn (op. c. 51) našao je blizu u dolini Samokovskoj starih rudnih ostanaka.

[2] Παιονικὰ ὄρη, Strabo, l. VII, c. 5, 1, ed. Mülleri, p. 260. Aeneas Sylvius, op. c. p. 393, 403.

[3] Gemusaeus, Epitome Strabonis geographicorum ap. Dom. M. Nigrum, op. c., p. 711. Rad, XLII, 156.

[4] Opis Dardanije u Mannerta, VII, 101—108. Kiepert, alte Geographie, p. 331.

[5] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, S. 152, 261. Kiepert, alte Geogr. l. c.

Digitized by Google

nitatum" i Hierokles navode.[1] Glavni grad Dardanije bješe *Skopje.*[2] Ptolomej broji i *Niš* medju dardanijske gradove[3]; a Volaterranus navodi, da Dardanija zaprema Rašu i Srbiju.[4] I Petančić, kao i drugi pisci, suvremeni i pozniji[5], razlikuje Rašane od Srba, uzimajuć jih kao i drugi s gledišta geografijskoga (nipošto s etnografijskoga); ali svakomu plemenu točnije odmjeruje postojbine nego ikoji drugi pisac.[6] „Rasciani" su vjerovatno izseljenici Raše, a naseljenici Posavine, Podravine i Podunavja; „Serviani" pako su mu stanovnici stare Dardanije; a „Vlasi" sirovi gorski pastiri.

Prevalivši gore (Paeonijske, Jastrebac), silazi se u gusto naseljenu *Duboticu* ravnicu. Ako je to ona ravnica, što se prostire uz južno podnožje Lepenca i Jastrebca, koju Hahn (Reise von Belgrad, p. 152) zove „dardanskom ravnicom", a po opisu nemože druga ni biti: tada bi *Dubotica*, ako mu nije isto što i Toplica (priedjel), bila vjerovatno zapadni nastavak *Dobričpolja.* Jer čita se u starih srbskih spomenicih: „polje glagoljemoje *Dobriče,* to bo polje divno jest i veliko v mjestje rekomjem Toplici, priležu bo rječje Moravje."[7] Spominje se, „na *Dobričje*", i kod Konstantina Filozofa.[8] Buduć se po Danilu prostiralo Dobriče polje blizu Toplice, a ovo mjesto, kako gore pokazasmo, bijaše nedaleko Kuršumlije (Bele crkve): tim bi bila Petančićeva „Dubotica" zapadni nastavak „Dobrič polja", ili samo to polje, naime gorska ravnica, koja se Moravi (iztočnoj ili bugarskoj) na zapadu, a Toplici rieki na sjeveru, do Kuršumlije postupno uzdiže; a tim bi bila i Mihajla Konstantinovića *Glubotica* s našom Duboticom isti priedjel.[9] „Jer

---

[1] Ἐπαρχία Δαρδανίας. Hieroclis Synecdemus, ed. Wesselingii, p. 655. Notitiae Dignitatum, ed. Boecking, p. 7, 14, 153, 172.

[2] Σκοῦποι μετρόπολις. Hieroclis Synecdemus; ed. Parthey, p. 16.

[3] Ptolomaeus, III, 9, 6. Ruscelli, p. 155. Angeli Vadii, l. c.

[4] *Rascia* vero ac *Servia* hunc tenent tractum, quem olim Dardani. Volaterrani Commentaria urbana, Lugduni, 1552 p. 244. Cuspinianus, De Caesaribus, p. 661.

[5] Volaterranus, op. c. p. 244. Bavtrandi Lexicon geographicum, p. III, 187. Seb. Munsteri Cosmographia, Basel 1685, p. 1426.

[6] „Rascia cum magna Serviae parte in Turcae ditionem pervenit." Bonfinii Decades, Hanoviae 1606, p. 534.

[7] Daničić: Život kraljeva i archiepiskopa srpskih od Danila, Zagreb 1866, str. 180.

[8] Jagić, Glasnik srpskoga učenoga dr., kn. XLII, 308.

[9] Car Mahomet dao je Mari dvie oblasti, „jedna se zvala *Toplica*, a druga *Glubotica.*" Glasnik srb. uč. dr. kn. XVIII, str. 108. Na c. kr. generalštabskoj karti (M. 11. Kruševac) zove se i danas gora na lievom briegu dolnje Toplice „Dobrič planina".

Digitized by Google

ako se malo na lievo pusti put", veli putopisac, „što vodi u Prokuplje *(Procopia)* [1] i Niš *(Nisum)*, nedaleko pruža se Kosovica *(Cossovica)* dolina, koju sredinom protiče rieka Lab", a tim bi bila i *Glubočica*, koja se spominje blizu Laba u staro-srbskih spomenicih (Daničić, Rječnik, I, 211) s našom Duboticom jedno te isto. Petančićev bi dakle put vjerovatno išao od Kruševca donjekle dolinom srbske Rašine pa preko Jastrebčeva sedla, ako ne kroz Jankovu klisuru, možda kraj Dobre vode, potokom Bašova na cestu prokopljansku, pa na Kuršumliju [2], a odovud Banjskom riekom i preko Mrdar planine u dolinu Laba ili *Kosovicu*, kojemu imenu, naime Kosovici, nema u drugih starijih i suvremenih pisaca spomena. Od Kosovice vodi put na široko Kosovo *(Cossorum)* polje, proslavljeno tolikimi bojevi. Tu pisac navodi iz historije dosta vjerno njeke znamenitije sgode, kojim je bilo Kosovo pozorištem, odnosno razbojištem; osobito spominje poraz Gala, boj medju Muratom i carem Lazarom od g. 1389, napokon poraz Janka Hunjada od g. 1448. Poraz Gala ili Kelta biti će onaj (g. 279 pr. k.), što ga spominje Diodor, da su na ime Kelti, vraćajući se iz Delphi, bili u Dardaniji satrti. [3] Govoreći o boju srbskom od god. 1389, spominje i Muratov grob [4], gdje mu je sahranjena utroba, a tielo bi prenešeno u Brusu, gdje je pokopano u grobnici drugih otomanskih sultana. Ovo potonje osobito iztiče Laon. Chalcocondylas (ed. Bon., p. 54) malo ne do rieči. [5] Poraz napokon J. Hunyada od g. 1448 dovoljno je poznat iz ugarskih i drugih historika. [6] Izti-

[1] *Prokuplje* zove se u srbskih spomenicih *Koprian*, a poslije grad *svetago Prokopija* (Jireček, Heerstrasse, p. 77). Konstantin filosof takodjer ga spominje (Koprijam) i označuje mu položaj. Glasnik srb. uč. dr. kn. XLII, 308. Novaković, Zemljište radnje Nemanjine, str. 16.

[2] Put od Kruševca u Kuršumliju opisuje Hahn, Reise von Belgrad, S. 47—49.

[3] „Dardanorum regionem peragrantes universi pereunt, ita ne unus quidem superesset, qui domum redisset." Diodori Siculi, bibliothecae historicae quae supersunt. Ex nova recensione L. Dindorfii, Parisiis 1844, lib. XXII, 9. p. 438. Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Leipzig, 1877, S. 42.

[4] Opis groba u Hahna, Reise von Belgrad, S. 128—135.

[5] O boju na Kosovu sr. Mij. Konstantinovića u Glasniku, XVIII, 77—79. L. Chalcocondylas, p. 53—55. Hammer, Gesch. d. osman. R. 2. Ausg. I, 174—181. Zinkeisen, Gesch. d. osman. Reiches in Europa, I, 256. Rački, Rad, III, 91.

[6] O porazu I. Hunjada na Kosovu sr. M. Konstantinović u Glasniku, XVIII, 105—108, Cuspinian de Caesaribus, 670. Laon. Chalcocondylas,

Digitized by Google

čući Petančić Muhameda kao otca onda vladajućega turskoga cara, na ime Bajazita II, pruža tim dokaz, da je živio i svoj opis puteva napisao za vladanja Bajazitova (medju g. 1481—1512). Petančić proteže Kosovo po duljini, kao i nekoji novi putnici (Hahn, op. c. p. 153), na jug sve do Kačanika *(Cucamici)*[1], koj se drži za južna vrata Kosova, ili do skopljanskih ždriela *(fauces Clissurae)*, odnosno do sjevernoga podnožja Ljubotina[2], ili do razvodja Pomoravlja i Povardarja, Crnoga i Egejskoga mora. Širinu Kosova usuprot stežava na priedjel medju Sitnicom i Labom, a opisuje ga kakovo je bilo za staro-srbskoga carstva, obilno dražestnimi seli i dvorovi.[3] Stariji (Leunclavius, p. 202) i njekoji noviji historici (Hammer i dr.), razpravljajući o ratovih na Kosovu, pozivlju se glede geografijskoga opisa obično na pomenuti opis u Bonfina (Dec. III, l. VII, p. 471), koj Hunjadov boj veoma plastički opisuje, i za onda dosta tačno, ako i obćenito, Kosovo crta. Premda je Petančićev opis prema Bonfinovu, osobito u topografijskom pogledu, svakako sa·ršeniji, ipak ga pozniji historici, kraj svega što se Petančićeva razprava gotovo kroz dva stoljeća često štampala te mnogo cienila, slabo poznavahu.[4] Medju gradovi ovoga kraja iztiče putopisac Prištinu *(Pristina)*, koja mu po strani Ko-

---

p. 368—370. Bonfinii Decades, lib. VII, p. 471. Hammer, Gesch. I, 366—368, i dr.

[1] Petančić računa duljinu na 70 tisuća koraka. Ako bi se 5000 koraka na njemačku milju uzelo, tada bi se s duljinom u Hahna (preko 12 milja) od prilike sudaralo.

[2] Na karti Ptolomeja od J. Angeli (op. c.) Šar-planina zove se „*Glubotnia* mons“, te je glavno razvodje zapadnoga kraja balkanskoga poluotoka. Dakle nipošto *Ljubotrn* današnjih pisaca.

[3] Kratak ali dosta vjeran opis Kosova u Bonfina (p. 472), te se s Petančićevim opisom u bitnosti podudara, s tom ipak razlikom, što Bonfin računa duljinu na 20, a širinu na 4 tisuća koraka. Noviji opisi Kosova u Hilferdinga (Bosnija, Hercegovina i Stara Srbija, St. Peterburg, 1873, str. 160, 158—209) i Hahna (Reise von Belgrad, 117 do 123), koj je tu obreo onaj veoma riedki hidrografijski pojav, naime bifurkaciju L'penca. O tom govori i Milojević u Putopisu diela prave stare Srbije, I, 184. Dragašević, arheolog.-geogr. iztraživanja, Glasnik, XLV, 69—76.

[4] Buduć da se kod opisa Kosova u Petančića i Bonfina opaža njeka srodnost nehotice se nameće misao, nije li Petančić kao vještak pomogao Bonfinu u onih odsjecih djela, koji se odnose na Tursku i balkanske zemlje(?), pošto su oba pisca bila suvremena i živila su u istom mjestu i srodnom zvanju, a njihova djela za života im nebijahu štampana.

Digitized by Google

sova leži, a crta ju kao veoma bogato mjesto, kakova je bila njegda za srbskoga gospodstva, kad su ondje srbski vladaoci prebivati običavali, a još i danas dosta znatno mjesto u zapadnoj polovini balkanskoga poluotoka.[1] Novo brdo *(Novomontana civitas)* drugi mu je grad u ovom kraju, kojega zove „njemačkom naselbinom", valjda stara saska rudarska naselbina; budući su Sasi jur u XIII vieku kao rudari u Srbiju pozvani.[2] U ostalom znamenit grad rudom i trgovinom, spominje se često u srbskih spomenicih i u stranih pisaca.[3] Opisujući nadalje put u Skopje iztiče „jezero i bare *Horavice*", to je današnje Robovačko jezero, 2 ure dugo, a $1^1/_2$ široko, radi močvarnih obala nepristupno, odkuda iztiče Sitnica.[4] To je blato na južnom kraju Kosova, gdje se križa s južnom ili skopljanskom cestom onaj put, što vodi k Binči-Moravi *(Binzum Moravam)*. Potonja je gornja iztočna (bugarska) Morava, koja postaje na Crnoj gori (Kara dâg) od potoka Binča i Bučiva, tekuć ponajprije k sjeveru, kreće se izpod sela Binča k sjeveroiztoku. „Na Binьčje Moravje", spominje se u jednom srbskom spomeniku pod kraj četrnaestoga vieka.[5] Ovo je onaj isti put, koj ide od Robovca (Rubovca) u dolinu gornje Morave, na Gilan i dalje u Vranju.[6] Petančićevi *montes Cricicinae* današnja je Crna gora (Kara dâg), koja u spomenicih srbskih dolazi pod imenom *Črьnьnaja gora vьiše Žegligova* ili *vь Črьnoj gorje vь stranje Skoplja.*[7]

---

[1] Daničić, Rječnik, III, 446. Hilferding, op. c. p. 166. Hahn, Reise von Belgrad, 123—128.

[2] Miklošić, Monum. serbica p. 51, Novaković, Zakonik Stefana Dušana, Beograd 1870, p. 5, 71.

[3] Daničić, Rječnik, II, 170. M. Konstantinović, op. c. p. 116. Leunclavius, op. c. p. 248. Broquièr (Rad, XLII, 171), Pučić (Spom srpski, II, 6) i dr. U izvještaju skadarskoga biskupa od 1666 godine, opisuje se Kosovo i znatniji mu gradovi (Skopje, Novobrdo, Prizren, Priština i dr.); opisi su prema dobi prilično tačni i dosta znatni. Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium, II, 220. Rad, kn. XLII, 171.

[4] Isto jezero naznačeno je jur na pomenutoj karti Angelovoj iz XV. vieka (u narodnoj kn. u Fiorenci).

[5] Miklosich, Monumenta serbica, Viennae 1858, p. 263. Selo *Livoč* (Daničić, Rječnik, I, 40), što se ondje spominje, jošte obstoji. Gl. kartu austrijskoga generalštaba (M. 12. Priština).

[6] Put od Kačanika na Gilan i Vranju opisuje Hahn, Reise von Belgrad, S. 82, 141.

[7] Daničić, Rječnik, III, 472. Starine I, 50 Šafařik, Památky 24. Crьmnoju gorou; Konstantin filosof (Jagić, Glasnik, XLII, 308). Črьnьije gorьi, Starine, I, 49. Glasnik, XXII, 218. Crna gora je Petančiću gra-

Digitized by Google

Put, koj spaja Kosovo s Vardarskom dolinom vodio je od drevnih vremena kroz klanac *(Clissura)* kačanički, odnosno kroz Lepenčeve sutjeske, kojimi su Dardani sa svojih postojbina gospodovali, jer bijahu ključem za provalu u južne zemlje. [1] „Clissura“ u Petančića ima se uzeti u onom istom smislu, kao u bizantinskih i drugih sredovječnih pisaca (Rad, XLII, 81, 127—130). Najtjesniji klanac, male po ure Kačaniku na jugu, tvori okomita stiena, koja se neposredno nad Lepencem uzdiže. [2] Na tom putu sagradi skopljanski paša god. 1794 cestu, koju Hahn (Reise v. Belgrad, 112) opisuje; kroz isti klanac ide uz cestu danas solunsko-bosanska željeznica. Skopje bješe zaista njegda glavni grad Dardanije (Hieroclis Synecdemus, p. 655) blizu makedonske medje, a Petančić ga opisuje kakovo je bilo za boljih vremena, na svem obilna, bogata srbska priestolnica. [3] Vardar pako izvire mu na Orbelu (sic!) u mjesto na Skardu (Šarplanini); potonjega je vjerovatno zamienio s Orbelom, jer mu se opis ovoga sasvime sa Skardom podudara.

Od Skopja vodi mu dalje put na Kumanovo, Krivu (Egri) Palanku, Kjustendil, Dupnicu i Samokovo. Ravnica *Geyligovo* odgovara sasvime M. Konstantinovićevu polju *Žegligovu* (Glasnik, kn. XVIII, str. 75, 115). Žegligovo malo je mjesto jednu uru Kumanovu na iztoku, nedaleko Skopja, spominju ga srbski spomenici [4], a nad njim se diže *Crьnьaja gora*. [5] Polje (visoko) pako prostire se uz iztočni podanak Crne gore, medju Karatovom i Skopjem, uzdiže se postupno na zapad, a opisuje ga Hahn (Reise von Belgrad, S. 101—103), bez da mu ime spominje. *Konopnica* još je danas mjesto kraj Glubočice (Glasnik, kn. XVIII, 115) nedaleko Krive Palanke. [6] *Balnea Beobusci* je Velbužka ili Beobuška Banja, današnji Kjustendil, poznat od Harfova putovanja (Rad, kn. XLII

---

nica izmedju Mizije i Dardanije, kao i Konstantinoviću *polje Žegligovo* granica Raške zemlje (Glasnik, kn. XVIII, str. 115).

[1] Mannert, VII, 105. Giseke, Thrakisch-pelasgische Stämme der Balkanhalbinsel, Leipzig 1858, S. 4.

[2] Hahn, Reise von Belgrad, 114). Klanac potanje opisuje A. Boué (Rec. d. Itin., I, 204—209).

[3] Daničić, Rječnik, III, 116, Chalcocondylas, ed. c. p. 26. O Skopju potanje. D. M. Niger, p. 256; Hadži Chalfa, 45; Mannert, VII, 104; Boecking, Not. Dign. p. 229; Rad, XLII, 157; Hahn, op. c. p. 103—112.

[4] Daničić, Rječnik, I, 332, Starine, I, 50.

[5] O Kumanovu i Žegligovu gl. Hahna, Reise von Belgrad, S. 99—103.

[6] Sr. kartu c. kr. austr. generalštaba, M. 12, Priština.

Digitized by Google

181).[1] Od ovud ide put dalje preko mosta Strumina *(pontem Strimonis)*, koj luči Bugarsku od Macedonije, vjerovatno ona ista tačka (Kadijin most blizu Nevestina i Koznice), gdje se i danas preko Strume prelazi.[2] Dalje mu ide put kraj Crvenoga briega *(Ripa rubea)*, mjesta, koje još i danas na Topolnici nedaleko Dupnice postoji. Prevalivši Samokovska *(Samocovi)* polja, šume i prostrane pustoši gore Haema (sic!), koju domaći Bugari *Costegnazo* (Kostenec, Kostanica[3]) zovu, silazi se veoma mučnim putem (Momi-nom Klisurom ili Kyz Derbend Vjetrenu na jugu) u dolinu Marice i plovdivske poljane ili Romaniju, gdje se (kraj Tatarpazardžika) sastaje skopljanski ili dolnji put s gornjim putem, koj silazi sa Vasiljice (Trajanovih vrata).[4] I tu je Petančić zamienio Haemus s Rhodopom, a Rhodopu s Haemom, što i u drugih pisaca onoga vremena često biva. Ovo je onaj gorski put, kojega Hochstetter nazva (p. 83) „Eisenstrasse" i potanje ga opisa. Planina *Costegnazo* (Kostanička), nazvana po istoimenom mjestu, biti će ona, što se diže nad Kostencem (Köstendžom). Razvodno bilo pako Rodopa izmedju vrelištâ gornje Marice i Mste, sa svojim najvišim vrhuncem Čatirtepe (2800 m.) nosi još danas ime *Köstendže Balkan*[5] (Kostanička planina). Tim Petančićeve „solitudines montis *Haemi*, vocati *Costegnazo*", nebi drugo bilo van puki prievod turskoga „Köstendže Balkan", koj sa svojimi obronci desnu obalu gornje Marice zatvara; a turski „Köstendže Balkan" bio bi opet prievod bugarske „Kostaničke planine". Skopljanski napokon put bio bi mu od prilike 48 milja dug.

Ovaj Petančićev opis puta kroz Kosovo na Skopje, naime od Kuršumlije dolinom Laba do njegova ušća u Sitnicu, pa duž ove

---

[1] Velbužd ili današnji Kjustendil, sr. u Jirečeka, Gesch d. Bulgaren 190, 202, 232. Hadži Chalfa, 87—89. Novaković, Zemljište radnje Nemanjine, Biograd 1877, str. 54.

[2] Ove priedjele krasno opisuje A. Boué (Rec. d. Itin. I, 286—298), a o mostu preko Strume navodi (p. 298): „Le Strymon se passe sur un ancien pont de pierre d' une assez lourde construction et passablement bombé."

[3] O Kostencu (Köstendže) sr. Hadži Chalfa, 56, Jireček, Heerstrasse, 73, 93, 136. Rad, XLII, 139.

[4] Potanji opis puta od Skopja do Tatarpazardžika u A. Bouéa (Rec. d. Itin. I, 286—305), a od Tatarpazardžika u Samokov u Hochstettera. Vitošgebiet in d. Central-Türkei; Petermann's geogr. Mittheilungen, Jgg. 18, S. 4, 83.

[5] Gl. kartu austrijskoga generalštaba, odsjek Sofija.

Digitized by Google

rieke k Skopju, a odovud iztočno na Samokovo u Plovdiv, na prvi put se prikazuje u onoj potankosti u zapadnih pisaca. Put je za ono doba toli na tanko i točno opisan, kao što ga u nijednoga niti starijega, niti suvremenoga pisca nenalazimo. Ovaj opis kosovskoga puta svjedoči, prema običnomu opisivanju puteva onoga vremena, da je tim putem vjerovatno sam Petančić putovao. Jer mnogim topografijskim imenom, koja pisac na ovom putu navodi, neima nit u zapadnih nit u iztočnih pisaca nigdje spomena, pa ipak je konstatovano, da njekoja mjesta, ako su i neznatna danas, ipak još postoje; a mnogim se onim imenom spomen sačuvao u starih srbskih spomenicih. Na cielom tom putu nismo naišli na nijedno topografijsko ime, koje nebi još danas u narodu živjelo, ili da mu nebi u starih spomenicih bilo spomena. U ostalom opis ovoga puta najsavršeniji je medju svimi ostalimi opisi Petančićevih puteva.

3. *Drugo mjesto, odkuda se iz Panonije u Miziju pokraj mjesta Zaslon prelazi.* — „Drugo pak mjesto, odkuda se iz Panonije u Miziju prelazi, jest blizu Zaslona *(Saslon)* ili mjesta Šabca *(Sabacus),* nedaleko odonud, gdje se Drina, iz Dalmacije tekuća sa Savom mieša. Preko Save su dvie pokrajine, Bieljina *(Beligna)* i Mačva *(Maza).* Ostavivši na desno Bielu rieku *(Flumine albo),* i ove gore: *Sacer, Chirbernico, Crupno* i *Zaëza,* ide se onda u poznato selo Valjevo *(Vagbem)* i gore *Larzi,* za vojske zbog kola i prtljage neprohodne. S lieve strane dolazi se dalje k prevozu velike Morave, koja tamo uz gradić Kruševac *(Cruscevam arcem)* teče, držeći se svagda drugih puteva gore spomenutih."

Ova mu cesta vodi od Zaslona ili Šabca na Valjevo, a odovud ka Kruševcu i dalje, a sastaje se s gornjom (biogradsko-niškom) i dolnjom ili kosovskom cestom. Tko bi htjeo ovim putem udariti, prelazi iz Ugarske u Srbiju pokraj *Zaslona* ili *Šabca* nedaleko ušća Drine. Da se Šabac njegda Zaslon zvao, potvrdjuju stariji spomenici[1]; Turci ga pretvoriše god. 1471 u tvrdju i nazvaše Šabcem, da tom novom na Savi sagradjenom tvrdjom drže susjedni

---

[1] „Zaslon gradъ na rjecje Savi, iže zovjetъ se Šabacъ". Daničić, Rječnik, I, 336, III, 485. Na IX karti u Ptolomeju I. Moletia (Venetiis 1562) dolazi još *Saslon* kraj Save Biogradu na zapadu. Historijska crtica Šabca u Milićevića, kn. Srbija, str. 491.

Digitized by Google

Sriem na uzdi.[1] Drina mu dolazi iz Dalmacije[2], kao u mnogih drugih starijih i suvremenih pisaca.[3] Za Savom su mu na ulazu dvie pokrajine: *Beligna*[4] (Bieljina) i *Maza* (Mačva). Prva biti će bez sumnje njegdašnja *bieljinska* nahija, životorodna ravnina, oko Bieljine i ušća Drine na bosanskoj strani.[5] Mačva pako je poznata, često u historiji spominjana pokrajina, a prostirala bi se po Novakoviću medju Drinom, Savom, Kolubarom, Vlašićem i Cerom.[6] Na tom putu ostaje mu na desno *Flumen album*, što je latinski prievod *Biele rieke*, a to mjesto jošte danas postoji na iztočnom podnožju Cer planine u šabačkom okrugu i pocerskom srezu.[7] Medju gorami, koje mu na istoj strani ostaju, njekoje se težko dadu odgonetnuti, jer su imena ili pogrješno naštampana ili izkvarena *Sacer mons* biti će vjerovatno *Cer* planina, glavna gora u šabačkom okrugu, jedina što zaslužuje u onom kraju ime planine, diže se iznad Lešnice i proteže se na jugo-iztok hvatajući se Vlašića.[8] *Chirbernico*[9] tako je izopačeno mjesto, da ga je težko odgonetnuti, jer sličnomu imenu gore ili mjesta u onomu kraju nisam mogao u trag ući. Na iztočnoj je strani Cera prievoj, koj veže tu planinu s Vlašićem, više sela je Krivaje, gdje je manastir istoga imena, a zove se *Kram* (Milićević, Srbija 419) Ako se Krivaja onda zvala

[1] Bonfin tvrdi (Dec. IV. p. 562): „Sabaz, inita moles a Turco nominari coepta, quod turcica lingua mirabile quid significat.“ Schmitt, Imperatores ottom. I, 40, 59, 105. Pray Annales IV. p. 72. Hammer, Gesch. d. osman. Reiches, 2. Aufl. I, 519. Hadži Chalfa, p. 175.

[2] Dalmacija je tu uzeta u smislu starih geografa. Sr. Forbirger, alte

[3] Na V karti Ptolomeja od Angela Vadia (lat. izd od g. 1478) teče Drinus iz Dalmacije k Savi; isto na IX tab Ptolomeja od J. Moletia; a na obih kartah izvire u susjedstvu (na Skardu) i Drilon. Kraj toga ipak je vjerojatno, da se je radi srodnosti imenâ izvor Drine s izvorom Drima zamienjivao.
Geogr., III, 838. Notit'a Dignitatum, ed. Boecking, p. 1189—1191. Momsen. Inscr. Lat. vol. III, 279—283.

[4] Belgina, ed. Bongarsii, p. 612.

[5] Sl. Bošnjak (Jukić), Zemljopis i poviestnica Bosne. Zagreb 1851, str. 43.

[6] Obseg stare Mačve po starih izvorih i novijih radnja temeljito razpravio St. Novaković, Srpske oblasti X i XII vieka, Beograd 1879. str. 117—119. Daničić, Rječnik, II, 54. Engeld, Gesch. v. Servien, p. 227. Opis današnje Mačve u Milićevića, kn. Srbija, str. 359.

[7] Milićević, kn. Srbija, str. 511. Jovanović, Rječnik, str. 4, 175.

[8] Daničić, Rječnik, III, 448. Milićević, kn. Srbija, str. 418.

[9] *Chribernico*, ed. Cuspiniani de Caes. 719, *Chirbenico*, ed Bongarsii op. cit. p. 612.

Digitized by Google

Krivajnik, može biti da je taj dio Cer-planine mislio Petančić, tim prije, što je tuda i sad prolaz, a u XVI vieku kao da je tuda i put valjevski išao, tražeći njegdje sastanak s putem Valjevo-Loznica.[1] Ova bi konjektura bila vjerovatnija, kada bi se dokazati dalo, da se Krivaja njegda „Krivajnikom" zvala. Buduć su Petančićeva imena gora ponajviše mjestna imena, biti će i *Chirbernico* ili *Chribernico* takodjer njeko mjestno ime; jer i danas to biva, da putnici neznajući za imena gora, pomažu se tim, što gore nazivaju po susjednih znatnijih mjestih. U Petančića se to isto opaža: imena mjesta, po kojih on ponajviše svoje gore u ovom priedjelu nazva, bila su onda u onom kraju dosta znatna, kao n. pr. Zaječa i Krupanj. Glavnoj planini tamošnjega kraja, naime Ceru, zna za ime, ostale pako gore, ponajviše Cerove ogranke, neznajući za njihova prava imena (ako su već onda bila u životu) nazivlje po susjednih mjestih. *Chribernico* sjeća na Srebrnicu *(Srebernicum)* blizu Drine na bosanskoj strani; u kršovitom priedjelu, planinami obkoljenom.[2] Dakle *Srebrnička gora.* Ova konjektura neće biti neumjestna, ako se u obzir uzme, da Petančić (kao i Hadži Chalfa) neiztiče kod oznake položaja svagdje najbliža mjesta (kao što je to jur drugdje opaženo), odnosno gore, koje malo niže spominje. Ova bi konjektura bila vjerovatnija, kad bi se dokazalo, što se na njekom mjestu tvrdi, naime da ona, koja se u ugarskih ljetopisih navode o Srebrnici, da se odnose na Zvornik[3], koj je onda bio takodjer znatno mjesto onoga kraja, a tim bi Zvornička gora (ugarskih pisaca *Srebernicum*) prema položaju ostalih gora, koje pisac spominje, prikladnije stajala[4], nego Srebrnica, koja razmjerno prema drugim goram odveć na jugo-zapadu leži. *Crupno*

[1] Ovu konjekturu kao i onu o „montes Larzi" zahvaliti imam prijatelju prof. i akademiku St. Novakoviću u Biogradu, koj svojimi radnjami o historijskoj geografiji Srbije liepih zasluga steče.

[2] Daničić, Rječnik, III, 146. Jukić, str. 144. A. Bué, d. Itin. II, 250, 275, 287.

[3] „Illa, quae in Hungarorum annalibus de *Srebernico* occurrunt, applicari nequeunt, sed de hodierna *Zwornick* intelligenda videntur." Specilegium observationum historico-geographicarum de Bosne regno. Lugduni 1737, p. 122. Schimek, Gesch. v. Bosnien, S. 200.

[4] O visini tvrdje zvorničke navodi Hadži Chalfa (op. c. 171), da kada se sa nje dolje gleda, ljudi se čine kao mravci. — O gorah blizu Zvornika na srbskoj strani sr. Milićevića (Srbija. str. 519) uz kartu c. kr. generalnoga štaba, po kojoj bi *Kostajnik* Zvorniku na sjev.-iztoku, najprikladnije odgovarao.

Digitized by Google

je današnja varošica *Krupanj* pod Jagodinom (Milićević, op. c. p. 562), a *Saeza* ili *Saëza* (Conringius) današnja je *Zajača*, selo u podrinskom okrugu, a u podrinskom srezu (Jovanović, op. c. p. 25, 136), odkud dolazi Stira, a blizu je Gučeva planina.[1] Po tom bi bile one Petančićeve gore *krupanjske* i *zajačanske*, možda Jagodnja i Gučevo, kojih se vrhunci umah otvaraju oku, kad se krene iz Šabca više Krivaje, tražeći put Loznica Valjevo. *Vagbem*[2] jest bez sumnje današnje Valjevo, nekad stolica metropolije, a spominje se i u starih srbskih spomenicih.[3] Odovud mu prolazi put gorami, koje su radi kolah i drugih bojnih sprava vojsci nepristupne, a vodi lievo k Moravi. Te gore zove pisac *montes Larzi*, ime je toli promienjeno, da ga je težko odgonetnuti; možda je to današnja *Lastra*[4]: visoki obronci doline rieke Gradca, kojom ide put od Valjeva u Požegu. S obje strane Lastre ili blizu toga puta dižu se visoke planine, Suvobor, Maljen, Bukovi, Povlen; jesu li te sve zajedno ili koja je od njih Petančićeva Lastranska gora, to se iz opisa neda dokazati. Sva je prilika, da će ono biti „Maljen", preko kojega je išao od davnih vremena put u Požegu[5]; jer i „Lastra" leži na sjevernom obronku Maljen planine. Put pako od Valjeva na Požegu još danas je mučan i veoma tegotan za putnike. Ovaj dakle Petančićev put vjerovatno je išao od Šabca preko Cera lozničkim putem u Valjevo, odovud dolinom rieke Gradca, kroz Maljen planinu na Požegu i Čačak, pa dalje uz Moravu do prievoza kraj Kruševca. Tim završuje Petančić svoj opis šabačko-valjevskoga puta, jer mu se u Kruševcu hvata ovaj put s jedne strane onoga, što vodi na Niš, kojega je nazvao „gornjim putem"; s druge pako strane sastaje se šabačko-valjevski put u Kruševcu s „dolnjim putem", što vodi preko Jastrebca na Kosovo Da li je Petančić i ovim putem putovao? tomu neima u opisu traga Ako i nije ovuda sam

[1] Krupanj zove Hadži Chalfa (p. 173) *Korpina*, a omedjašena mu je od Srebrnice, Šabca i Zvornika. — *Zaeza* spominje se u spisih republike dubrovačke kao znatno trgovačko i rudarsko mjesto XV. vieka. Lettere e Commis. d. Levante vol. a. 1435—40, 1440—48.

[2] *Vaglem*, Cuspinian de Caes. p. 719.

[3] M. Pučić, Spomenici srbski, I, 17, 109. Daničić, Rječnik, I, 102. Novaković, srbski spomenici u Glasniku XLII, 127. Milićević, Srbija, str. 404—406: Hadži Chalfa (p. 175) navodi, da je Valjevo dva dana puta od Šabca udaljeno

[4] Milićević, Srbija, str. 417. *Lastva* na karti c. kr. generalnoga štaba.

[5] Dragašević, arheolog.-geografijska iztraživanja, Glasnik, XLV, 126.

Digitized by Google

putovao, biti će se o smjeru ovoga puta dobro ubaviestio, vjerovatno od drugih putnika, koji su ovaj put dobro poznavali; ili iz suvremenih nepoznatih ili izgubljenih opisa turskih provala. Kraj svih njekojih nerazriešivih topografijskih imena, ima drugih, koja se sačuvala u spomenicih, a njekoja imena još i danas u narodu živu; s čega bi se, osobito s gorskih imena, ipak nagoviestati dalo, da je može biti Petančić i tim putem prošao. Ovaj put, na koliko nam je poznato, nije tako na tanko prije Petančića od nikoga, ni domaćega niti inostranoga pisca opisan.

4. *Put, koj iz Panonije vodi kroz Sedmigradsku k Traciji i Pontu.* — „Ima i treći put zgodniji i pomanje mučan, vodeći od medja Panonije u Traciju i druga mjesta obližnja Pontu. Nu budući koli sami Panonci, toli i drugi preko Dunava živeći narodi za taj put znadu, koje iz stečaja putujućih tamo amo trgovaca [1], koje zbog neprestanoga rata, što oko pobrežja Istra i onih priedjela Turke uzbijajući vode: zato ću samo malo ob ovom putu nuždnoga spomenuti. Budim *(Buda)* dakle daleko je od Varadina *(Varadino)* LXXX tisuća koraka, a medju njima su mjesta Kumanâ *(Cumanorum)* i rieka Tisa *(Tibisco)*. Odovud do mjesta Ria *(Rhium)* kraj Križa *(Crissiam)*, ide se za jedan dan, i to sve poljem; odatle se dolazi dugačkom dolinom u Kološvar *(Colusvar)* ili Tamišvar *(Themisvar)*. Odande u Sibinj *(Sibinium)*, jednakom daljinom i vrlo lakim putem. Ovo je glavni grad Sedmigradske, koj se priedjel obično *Transilvaniom* ili *Erdeljem* naziva, ratom nepredobitan; jer radja dobre i vrlo hrabre vojnike. U njem je grad *Hunjad*, po naravi mjesta najčvršći, odkuda je Ivan, otac kralja Matije poreklom bio, koj je tu najprije provalivše [2] Turke, ubivši njihovoga vodju Mecrisbega, pobiedio, i sve boljom srećom neprijatelja bijući, zadao mu toliki strah, a svoje u čudo doveo, da je obćom voljom za upravljatelja kraljevine zahtievan. Za Sibinjem sliedi Brašov *(Corona* ili *Bresovia)*, posljednje mjesto Erdelja, ležeće kraj gora, koje razdjeljuju ovu pokrajinu od velike Vlaške ili Dacije. Odavde treći dan dolazi se u Trgovište *(Tragoviscus)*, stolicu Vlaha i osobito prebivalište kneževo, nepristupno, nije opasano zidovi, već jarkovi, obkopi i nasipi, preoštrim koljem

[1] Umjesto „*ex concursu commeantium invicem mercatorum*“ (ed. Vien. 1522) dolazi u rukopisu Gruberovu od g. 1530 *commeantium hinc inde civium et mercatorum.*

[2] Umjesto „qui hic primum Turcis“ izpravlja Kuspinian (De Caes. ar. p. 719) „qui *fusis* hic primum Turcis.“

Digitized by Google

s polja metnutim; leži medju barami, prekritimi kaluznimi šumami i mlakami, tako, da se zimi skoro po svem susjednom priedjelu ići nemože. To je pokrajina, koju su stari *Dakijom* zvali, rimska naselbina, odkuda njezini prvoseoci *(aborigines)* i u ovo naše vrieme, obično se latinskim služe jezikom. To je narod sirov, tvrd, vračanju i gatanju odan, zijajući uviek na grabež i plien. Od ovoga mjesta savijajući se put vodi k prievozu Vidina *(Bidinii)* i Nikopolja; na lievo dolazi tvrdjica Vasil *(Vasillum)*, stojeći skoro na sriedi izmedju Velike i Male Vlaške, koja se i Moldavijom zove, gdje se često s Turčinom boj bio. Jer Drakula sa malo ali izabranih vojnika, na Muhumeda, turskoga cara Veliku Vlašku jur osvojivšeg, i na osvojenje Male Vlaške hitećeg, ovdje je o drugoj noćnoj straži napao, njega u bieg k Dunavu krenuo i s velikim gubitkom svojih ljudih i sramotom na povratak natjerao. Tu je najposlije Stjepan knez Moldavije Sulejmana pašu i vojvodu Romanije tako pobio, da su od trideset tisuća Turaka vrlo malo njih, koji su po sreći na brzih konjih bili, utekli. Od Vasila oko XXX tisuća koraka dalje prelazi se Istar kraj mjesta Brilaga *(Brilagum)* ili Brajle *(Braillovum)*, poslije kojega dolazi Grčka; prostiruća se preko sedam usća Dunava sve do Ponta. Tu je polje *Varne*, proslavljeno najprije bojem cara Sigismunda i vojvode burgundskoga, a poslije ubijstvom Vladislava kralja Panonije i Poljske i legata apoštolskoga."

Opis puta iz Ugarske kroz Sedmigradsku ili Erdelj u Traciju i k Crnomu moru nesavršen mu je zato, što je put do vlaškoga Dunava Ugrom poznat. Na Dunavu pako ga prekida, jer je zadunavski put i Ugrom i tamošnjemu narodu dovoljno poznat; pošto se tamo stiču putujući trgovci, i što se u onih krajevih, osobito oko pobrežja Dunava česti bojevi s Turčinom biju. S toga mu je opis puta od Budima kroz Sedmigradsku k Dunavu dosta obćenit, a prekida ga uprav na medji Balkanskoga poluotoka. Šteta, što Petančić opis toga puta nije nastavio: vidjelo bi se kojimi bi mu se balkanskimi klanci put u Traciju povijao. Premda je opisani dio puta izvan obsega naših iztraživanja, ipak ga radi njekojih geografijskih podataka, mûkom mimoići nemožemo Od Budima u Sedmigradsku vodi mu put na Veliki Varadin, a to je glavni put, koji ugarski historijski pisci onoga vremena često spominju. Od Velikoga Varadina ide put ka gradiću *Rhion* kraj hitroga Körösa ili Križa *(Crissia)*. Rhion je svakako izopačeno topografijsko ime, takova neima ni u starijih ni u novih pisaca; biti će vjerovatno

Digitized by Google

isto mjesto, što je u pisaca ugarskih XVI vieka *Reüv* ili *Réff*, a slaže se s njim i položaj i daljina.[1] Dalje ide put razdoljem u Kološvar (*Colusvar*) i Sibinj (*Sibinium*), jedan od glavnih gradova Sedmigradske, pa u Brašov (*Corona* sive *Brassovia*); posljednji grad leži kraj planina (erdeljskih ili cibinjskih), koje diele Sedmigradsku[2] od Vlaške. Kao što svagdje u ovom opisu puteva, tako i ovdje običaje Petančić iztieati ona mjesta, koja su ugarsko-turskimi ratovi postala znamenita, a osobito ona, gdje se iztakao Hunjadov rod. S toga valjalo mu je u Sedmigradskoj spomenuti i tvrdjicu *Hunjad*, rodno mjesto Hunjadova porekla. Tu mu je Ivan Hunjad Mezidbegovu (*Mecrisbecho*) vojsku do noguh satro, domovinu od turske poplave oslobodio, sebe proslavio i tim si put utro do upravljatelja Ugarske. Ovaj se boj bio god. 1442 kraj Sibinja, a opisuju ga na tanko zapadni i iztočni pisci.[3] Od Brašova ide put za tri dana u Trgovište (*Targoviscus*, Cuspin. d. Caes. p. 719). Potonje mjesto, glavni grad Vlaške, opisuje glede položaja tako tačno, kao što nijedan drugi ni stariji ni noviji pisac.[4] Narod pako, rimska naselbina, još mu govori prilično latinski, dočim Olah (p. 60) tačnije to razlikuje, opažajuć, da je vlaški jezik bio nekad rimski, ali za njegovo se doba veoma od latinskoga razlikovao,

[1] Olah (Hungaria et Atila, Varasdini, p. 63) opisujući vrelište i gornji tok Körösa, navodi medju tvrdjicami i *Reüv*, kraj koje se rieka ruši. Reychersdorf (Švandtner, Scrip. rer. hung. p. 788) u chorografiji Erdelja, spominjući mjesta, koja leže na putu od Vel. Varadina u Erdelj, navodi: „ad *Réff*, ubi Crysii fluvii ex scaturientibus undique fontibus exordia erumpunt, tenuique alveo per medium dicti oppidi *Réff* usque Sebeswar continuo meatu porrigitur.“

[2] Opis Sedmigradske u XVI vieku, naroda i topografije u Olaha (op. c. p. 54—80), Reychersdorfa (op. cit. p. 784—804) i Vrančića (Monum. Hungariae histor. Script. t. II, p. 140—150). Filologijska analiza topografije u Roesslera, Romänische Studien, p. 133 i dalje.

[3] Laonicus Chalcocondylas, op. c. p. 253 - 256. Bonfin. Decad. III, l. V, p. 433—434. Hammer, Gesch. d. osman. Reiches, 2. Aufl. I, 346.

[4] Mnoga od ovih erdeljskih i vlaških mjesta spominje već Iv. Schiltberger u svojem putopisu (Rad XLII, 163—66) a *Trgovište* bi mu se zvalo „*Türkisch*“ (Brun, Zapiski universiteta u Odesi, 1867, t. I, 39). — „*Tergovistum*, in Transalpina, unicum insigne oppidum, sat's ingens et caput provinciae.“ Vrančić, op. c., p. 136. „*Targocystya*, civitas, vaivodae sedes.“ Olahus, op. c., p. 55. *Tergovistia* (Jacobini op. Schwandtner, p. 751—53) poznato mjesto od Sinanove vojne u Vlaškoj god. 1596, (Hammer, op. c. I. Aufl. B. IV. S. 250). Godine 1659 bilo je Trgovište razoreno i vojvodina stolica u Bukurešt prenešena (Hammer, op. c. B. VI, S. 69.)

Digitized by Google

osim što su mnoge rieči Latincem razumljive. Od Trgovišta vodi put k skeli dunavskoj kraj Vidina i Nikopolja; s lieva dolazi tvrdjica Vasil (*Vasillum*), što će biti vjerovatno ono isto mjesto, koje se navodi na kartah XVI vieka pod imenom *Vasluy* ili *Vaslai.*[1] Tu je bio krvavi boj izmedju vojvode Drakula i Mahumeda II, a tu viest čini se da je Petančić s Kuspinianom (De Caes. p. 677) iz istih izvora crpio. To je onaj boj od god. 1462, o kojem na tanko pripoviedaju mnogi ljetopisci[2]; ali nijedan neoznačuje tačno mjesta. Tu je takodjer boj bio Stjepan knez Moldavije sa Sulejmanom pašom 1475 godine, o kojem obsežno govore Długos (kod Katone XV, 766), Engel (Gesch. d. Moldau, S. 139), Hammer (Gesch., II, 136—138) i dr., ali ni tu se nenapominje izrično ono mjesto, nego mu se bar položaj označuje; jer se veli, da je Stjepan namamio Sulejmanovu vojsku kroz guste šume (šumsko more) do jezera Rakovice blizu Brlada rieke i tu ga užasno porazio. Tim bi se položaj tvrdjice „Vasillum“ i „Vaslaja“ na pomenutih kartah, s položajem današnjega Vaslui kraj Brlata tačno sudarao. Vasillum je 30 milja (valjda ugarskih) udaljen od Dunava, od njega vodi put k Brajli, gdje se prebacuje Dunav, za kojim nastaje Grčka, valjda negdašnja bizantinska država, koja mu se proteže preko dunavskih ušća.[3] I tu iztiče pisac bojište kraj Varne, znamenito u historiji ponajprije radi boja cara Sigismunda (sic!), a poslje zbog ubijstva kralja Vladislava. U Sigismundovu boju zamienio je Varnu s Nikopoljem (sr. Rad, XLII, 163—5). Put od Erdelja u Vlašku i Moldavsku dosta je obćenito, pače površno opisan.

5. *Put, kojim se iz Varbosanije ide k moru i krbavskim goram.* — „Preostaje, da se što na kraće rekne, sa kojih krajeva Dalmacije Turci napadaju na Njemačku i druge medjašne narode. Ima dakle u onoj pokrajini mjesto, koje se zove Vrhbosne (*Varbosania*), glavno mjesto i stolica vojvode onoga naroda; kuda se svi iz Azije i Europe barbari pliena i grabeža željni stiču; zato što se odande lasnije na sve strane ide, ili u primorje, ili kroz Liku (*Licham*)

---

[1] Chorographia Moldaviae, Schwandtner, op. c. p. 805. Seb. Munsteri Cosmographia; Landtafel der Walachey.

[2] Laon. Chalcocondylas l. IX. p. 499. Ducas, Histor. byz, c. XLV, p. 344. Mih. Konstantinović, Glasnik kn. XVIII, 136. Hammer, Gesch. d. osm. R. I. Aufl., II B., S. 63—66.

[3] „Sedam dunavskih ušća“, navodi Petančić iz starih geografa, osobito Ptolomeja i Ammiana. Sr Ruscelli Geografia di Tolomeo, p. 155. Volaterrani Commentaria p. 243. Katančić, orbis antiquus, I, 340.

Digitized by Google

i krbavske gore na Liburne, Istrane, u Ljubljanu *(Lubianam)* i Furlansku *(Forum julium)*; ili sa gore *Adria*, koja skoro po sredini leži izmedju Bosne i Jadranskoga mora, svraćajuć se k Hrvatskoj, može se doprieti u Kranjsku, Celjsku, Korušku, Štajersku, pa do medja Austrije. Ali iz smjera puteva, koji k onim narodom vode, jasnije će se vidjeti, gdje koji priedjel leži. [1] Dakle neprijatelji hoteći iz Vrbosanije u ravninu *Time* ili *Setije*, odstojeću CLXXX tisuća koraka, i druga moru obližnja mjesta provaliti, premda više ulaza imaju, dva su od njih neprestanimi provalami najviše im poznata i kao lasnija drže: jednim oko Visokoga *(Visochii Ganzam)* i Prozora silaze u Kliš, Spljet, Trogir i Šibenik; drugim pako protegnutim do gradića Ključa *(Cluci)* ulaze u ravnine Zadra *(Jadrae)* [2], pružajuće se sve do tiesna morskoga, koje dieli ostrva izmedju sebe od predgorja Krbave i drugih nutrašnjih mjesta. Nu vraćajućim se s ovih polja k mjestu Ključu i goram, odkuda se u ovo primorje dolazi, dva se puta ukazuju: jedan k Bišću *(Bichacium)* i Uni *(Hun* sive *Hunam)* rieki idući; drugi [3] kroz klance Krbave, imajuće na više mjestah mučne i tiesne prolaze, preko kojih se jedva pješke prolaziti može; ostavljajući na lievo mjesta Novi, Bakar (Buchari), s Istrom, Trst i Tržić *(Montefalcon)*. Od medja Bosne do rieke *Hissunitium* ima CCCXX [4] tisuća koraka."

Opis ovoga i sliedećega puta obuhvaća ponajviše današnju Bosnu sa sjevernom Hercegovinom. Opis Petančićevih puteva, koji iz ovih zemalja idu na zapad i sjever, tako je preobćenit, da je putevom po gotovu težko u trag ući. Pisac biti će nacrtao ove puteve iz starijih i suvremenih kosmografa i suvremenih pisaca o provalah turskih iz Bosne u susjedne zemlje, od kojih je navala sam mnoge doživio; jer spaja stara težko razriešiva imena s novimi. Tu je pomiešana stara sa sredovječnom geografijom, kao što vrlo često dolazi u kosmografa XV i XVI vieka; a odatle potiče, osobito što je starija topografija izopačena, sva potežkoća u tumačenju ovih puteva. Dalmacija mu je dakle zemlja, sa koje Turci provaljuju u

---

[1] U mjesto „ubi quaeque dictarum regionum plenius apparebit" izpravlja Kuspinian (de Caes. p. 720) „dictarum *sit* regionum"; a Reusner (op. c., p. 667) i Bongars (p. 614) „ubi quaeque regio *sita sit* plenius apparebit."

[2] *Italiae* (sic!), Kuspinian, de Caes. p. 720.

[3] U mjesto *alpinum Corbaviae per angustias* čita se u Reusnera (p. 668) i Bongarsa (op. c. p. 614) *altera per angustias Corbaviae.*

[4] *Hissumtium, CCCCXX*, Cuspin. de Caes., p. 720.

Digitized by Google

Njemačku i druge susjedne zemlje. Tu je vjerovatno uzeta Dalmacija u smislu starih geografa, a protezala jim se od Jadranskoga mora na zapadu do Drine na iztoku, koja ju rieka od gornje Mizije dielila. [1] U toj pako Dalmaciji glavno mu se mjesto *Varbosania* zove. Potonje mjesto nosi ime staroga grada *Vrhbosne* u istoimenoj župi, blizu izvora rieke Bosne, dakle vrelište Bosne, koj bješe njegda znamenit grad veličinom, tvrdoćom i brojem žitelja. [2] Jukić tvrdi, da je negdašnja Vrhbosna današnji *Blažuj* nazvan od crkve sv. Blaža, gdje i danas još ima dosta ruševina negdašnjega grada. [3] Vrhbosna spominje se u darovnici Bele kralja Ugarske od 1244 godine, kojom daruje biskupu i crkvi bosanskoj njekoje zemlje. U toj za bosansku topografiju vrlo znatnoj darovnici spominje se medju ostalimi *supra Urhbosna* [4], to jest *supa* (župa) *Vrhbosna*, u kojoj bješe bez sumnje istoimeno mjesto. Ivan Kotroman, vojvoda bosanski za Bele kralja ugarskoga, poveća grad 1270 godine. Za rata medju carem Sigismundom i bosanskimi knezovi, sultan Mahumed g. 1415, opustošivši Usoru, razori Vrhbosnu. Poslije opet sagradjenu Turci god. 1463 osvojiše. Premda ju još iste godine Matija Korvin od njih ote, ipak ju sliedeće godine (1464) stalno osvojiše i razoriše. Sagradivši Sokolović i Zlatarović god. 1465 Sarajevo iz razvalina Vrhbosne i Kotora, preseli žiteljstvo Vrhbosne u novi glavni grad. [5] Iz toga izvodimo, da kad je Petančić pisao svoj opis puteva, Vrhbosne nije više bilo, a tim njegova *Varbosania* nebi bila stara Vrhbosna, već novi glavni grad

---

[1] Nâvodi starih pisaca o Dalmaciji i njezinom obsegu kod Bavtranda, Lexicon geographicum, I, 238. Katančić, Orbis antiquus, I, 303. Forbiger, alte Geogr., III, 838. Boeking, Notitiae Dignitatum, p. 1189—91 Mommsen, Corp. Inscr. lat., vol. III, 270—283. U Ptolomejih od A. Vadia i J. Moletia (l. c.) označuje se iztočna medja Dalmacije „a superiore Mysia, per lineam quae a scissione Savi usque ad Scardum extenditur.“ Chalcocondylas (op. c. p 535) još navodi Δοδοβικην (Dorobiza ili Drina) ποταμον, ὅς τήν τε Τριβαλλῶν καὶ Ἰλλυριῶν χώραν διείβη.

[2] Farlati, tom. IV. p. 39.

[3] Sl. Bošnjak (Jukić), Zemljopis i poviestnica Bosne, str. 32. Luccari. Annali di Ragusa, p. 29. Engel, Gesch. v. Serwien, p. 224. Roskiewicz, Studien über Bosnien u. Herzegovina, Leipzig 1868, S. 176.

[4] „In supra (supa) *Urhbozna*“, Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, tom. I, p. 298, Rački, Rad, VII, 126, 157.

[5] L. Chalcocondilas (p. 535—37) pripoviedajući o Mahumedovu ratovanju u Bosni, nigdje Vrhbosne nespominje. — Jukić, l. c. Roskiewicz, l. c.

Digitized by Google

današnje *Sarajevo.* Nije sam Petančić, koj Sarajevo imenom njegdašnje Vrhbosne, premda je bila davno razorena, nazivlje; ima ciela povorka pisaca XVI i XVII vieka, koji spominju mjesto novoga Sarajeva staru *Varbosaniu;* ali opis grada Vrhbosne neodnosi se na njegdašnju Varbosaniju, već na novo Sarajevo.[1] Geografi i historici XVI vieka običavahu Bosnu dieliti na dolnju (inferior) i gornju (superior); potonju pako nazivahu *Varbosania.* U tom smislu spominje se Varbossania često u pisaca XVI stol., osobito ugarskih, koji pripoviedaju o turskih navalah iz Bosne u susjedne pokrajine.[2] Dolnje Bosne glavni grad bješe im Jajce[3], a gornje Varbossania, to jest Sarajevo. Neka bude za sada o Varbosaniji dosta, biti će skoro sgode kod Kuripeščeva putovanja opet o njoj progovoriti. — Vrhbosna odnosno Sarajevo bijaše za onda naravno središte Bosne, stjecište trgovine, razkršće cesta, odkuda su Turci provaljivali s jedne strane k moru, a s druge kroz Liku, Kranjsku, Istru u Furlansku *(Forum Julii* ili *Cividale).*[4] Dovle

---

[1] J. Angeli u svojem prekrasnom kodeksu Ptolomeja iz XV st. navodi na karti Balkanskoga poluotoka u Bosni *montes varchbosnae,* ogromnu planinu, koja se smjerom podnevnika diže medju gornjom Bosnom i Drinom. — Kuspinian razpravljajuć o turskoj vojsci dieli Tursku na 25 sandžakata, a medju sandžakatskimi stolicami navodi i *Verbosaniu.* — De Caesaribus, p. 698. Specilegium observationum historico-geographicarum de Bosniae regno, p. 116. — „Es liegen viele namhaftige Statt in diesem Lande (in Bossen), und besonder *Warbosanye,* welche zu unsere Zeiten soll die Hauptstadt sein; es lauft mitten dadurch das Wasser Milliauka.“ Seb. Munsteri Cosmographia, S. 1625. Na zemljokazih XVI i XVII vieka biljeŽi se takodjer *Vrhbosna* kao glavni grad Bosne. Sr. zemljokaze u Moletijevom, Ruscellievu i Mallombreovu izdanju Ptolomea (Ven. 1562, 1534) i zemljokaze u Munsterovoj kosmografiji.

[2] „Scanderbassa *Varbosaniae* seu ulterioris Bosniae praefectus (god. 1499). — Praefecti Turcae, qui *Varbosaniae* excubabant (g. 1500). Usreffus *Varbossaniae* praefectus (g. 1522).“ Isthvanfi, p. 29, 30, 67. „Pars Moesiae, quam nos Superiorem Bosnam, vel vulgo vocabulo *Werhbozanyam* vocamus.“ Tworz c. XVIII, ed. Bongarsii, Han. 1606, p. 133. Marin Sanudo često navodi *Varbosana* kao zemlju. Arkiv, kn. VI, str. 185, 328, 336, 340, 348 i dr. Druga mjesta „in Specilegio de Bosniae regno“ p. 116.

[3] Herbelot, Bibl. orient., Paris 1677, p. 211.

[4] Pošto Turci osvojiše Bosnu *unde excursiones intra Italiae limitem factae, quandoque nos deterruerunt, et praeda omnis generis graves ad propria reddierunt.* D. M. Negri, Veneti, Geogr. Comment. Basileae 1557, p. 91.

*

Digitized by Google

često dopirahu osmanske navale [1], kojih je mnoge sam Petančić doživio. *Montes Corbaviae* pravilno bi imale biti one gore, što zatvaraju dolinu Krbave [2]; s iztoka Plješivica, a sa zapada Kamenita gorica i Vrbačka staza; buduć se tadanje orografijske oznake nemogu s današnjega naučnoga gledišta uzeti, mogle bi biti tadanje krbavske gore od prilike današnja Plješivica i Kapela s njihovimi ogranci, kao glavno gorje onoga kraja. Al njekojim zapadnim piscem (Farlati IV, 39) zaprema *Corbavia* današnju gornju Krajinu, a tim bi bile krbavske gore obće ime za gorje gornje Krajine, a u tom značenju, čini se, da ih i Petančić uzimlje. *Mons Adrius* pako uzet je iz Strabonove geografije [3], ili iz njekoga kosmografa onoga vremena, a položaj mu označujuć, tumači Strabona po svoju; na ime da je *Adrius mons* po sredini izmedju Bosne i Jadranskoga mora, dočim bi po Strabonu glasilo „Dalmatiam mediam secat." [4] Premda su kosmografi onoga vremena gojili čudnovate nazore ob orografiji i položaju gora, ipak se bar od prilike dadu njihova imena gora s današnjimi u sklad dovesti: „Mons Adrius" odgovarao bi po našem mišljenju današnjoj Dinarskoj planini i njezinomu južnomu nastavku, na ime Pologu, jer potonju goru uzimahu kosmografi XVI vieka, kao što i jest, za zapadnu medju Bosne. [5] Ravnica *Thimae* ili *Sethiae* odgovara današnjoj furlanskoj ravnici; one pako dvie rieke izopačena su imena iz stare geografije: umjesto *Timavi* [6] et *Sontii* [7], poznatih rieka Timava i Soče, koje

---

[1] „Scanderbassa (g. 1499) Varbossaniae praefectus, Tiliaventum, Natissonem, Sontium et Liquentiam, altissima flumina transiecit ac usque in *agrum Aquileiensem* irrupit. Isthvanfi, p. 29. Hammer, I, 333. 652.

[2] O Krbavi sr. Sladović, Povjest biskupije senjske, p. 25, 35.

[3] Ἄδριον δὲ ὄρος ἐστί, μέσον τέμνον τὴν Δαλματικήν. Strabo, lib. VII, c. 5, ed. Did. p. 262.

[4] *Adrius* mediam Dalmatiam dividit, hinc versus mare, illinc versus terram. Epitome in Strabonem ap. M. Nigrum p. 712. *Adrius* mons Straboni mediam (Dalmatiam), ut Apenninus Italiam diducit, hinc Adriaticum, inde Panonias respiciens. Volaterrani Commentaria, Lugduni 1552, p. 227. Na kartah u Moletijevu, Ruscellievu izdanju Ptolomea (Venet. 1562, 1574) *Monte Adrio* golemo gorje, koje se stere od vrelišta Save južno-iztočno do izvora Drima i Drine.

[5] „Mons barbari *Prolog* vocant". M. Nigri geogr. Comment p. 89.

[6] *Timavus* u Mele (2, 4 i 3) i Plinia (3, 18, 22); Τίμαυος po Strabonu (l. V. ed. c. p. 178, 179; lib. VI, p. 228) izvire iz sedam vrela i jednoga jezera, granicom je izmedju Istre i Venetie, a izlieva se medju Oglejem i Trstom.

[7] *Sontius* ili *Sontus*, dolazeći sa karnskih Alpa, utiče Ogleju na iztoku ueršćanski zaljev. (Casiod. Var. 1, 18, Forbiger, alte Geogr. III, 513).

Digitized by Google

protičuće furlansku ravnicu, utiču u mletački odnosno tršćanski zaljev.

Prelazeć na opis puteva bosanskih iztiče Petančić ponajprije dva puta, što vode od Vrhbosne ili Sarajeva na zapad i sjevero-zapad. Jedan put silazi oko Jeovca blizu Visokoga *(Visochii Ganzam)* i oko Prozora do Klisa [1], pa do Spljeta, Trogira i Šibenika. [2] Opis ovoga puta jest preobćenit i zato mu je veoma težko označiti potanki smjer; možda je to onaj put, što ide od Sarajeva do blizu Visočkoga Jeovca (Visochii Gavcam), pa na Fojnicu, Skoplje i Prozor (ili od Sarajeva na Kreševo u Prozor), dalje na Ljevno, Prologhan, Sinj ili Bielibrieg u Spljet [3], kojim su njekoji mletački poslanici XVI vieka putovali (Rad, kn. XV, 215, Starine X, 203), a o tom putu biti će u sliedećih putopisih više govora. Petančić onima dvima mjestima (Visochii Ganza et Prozor) htjede po svojem običaju, kao što Hadži Chalfa (p. 158) i drugi čine, od prilike označiti smjer puta, koj od pomenutih mjesta nije išao predaleko. *Visoki* i *Prozor*, negdašnja mjesta uzčuvala su se još i danas. *Visoki* odnosno *Podvisoki* na ušću Lepenice u Bosnu, njegda znamenit grad i tržište, spominje se često u starih spomenicih [4]; tu su njeko vrieme sjedili kraljevi bosanski (Ostoja i Tvrdko Tvrdković), a ruševine njihova se grada vide još na brdu. *Ganza* ili *Ganca* pako vrlo je izopačeno mjestno ime; vjerovatno *Gauza* ili *Gavca*, to jest *Javca*, možda današnje selo *Jeovac* (*gen.* Jeovca) [5] nedaleko Visokoga. — Drugi do Ključa *(Cluci)* protegnuti put vodi kraj Bistrice *(Bistriza?)* u ravnicu Zadra (*Jadrae*) i morskoga tiesna (Laškoga kanala), koje dieli otoke izmedju sebe od predgorja Krbave (Velebita) i ostale nutrašnjosti. Opis ovoga puta vrlo je obćenit i krnj, jer se put od Sarajeva do Ključa niti neopisuje. Dalji pako put (t. j. od Ključa) po našem sudu bio bi onaj isti, što vodi od Ključa,

[1] Opis Klisa, za turskih ratova znamenite tvrdje kod D. Nigra, op. c. p. 100, Hadži Chalfa, p. 165.

[2] Opis dalmatinskih gradova onoga doba podaje M. D. Niger, pag. 100—103.

[3] Opis puteva od Sarajeva do Sinja u Glasniku, kn. XXII, 7—18. Sr. još trag staroga puta na karti Blauove knjige: Reisen in Bosnien, Berlin 1877.

[4] Daničić, Rječnik, I, 193, 194; II, 336. Pučić, Srpski spom. I, 112, Rad, I, 145, itd. D. M. Niger (op. c. p. 91) navodi medju bosanskimi gradići „*Visochi* i *Prosor* castella in montibus disposita, barbaricis nominibus vocitata.“ — Sadašnji opis u Jukića, str. 34, 37.

[5] Jeovac, selo kraj Mlave, gl. Glasnik, kn. XXI, str. 336.

Digitized by Google

Petrovcem u Drvar (na dolnjem Uncu) i Resanovce, koj je pod imenom „Dzjade“ ili glavnoga puta poznat (Roskiewicz, S. 97), dalje uz Batušnicu, pritok Krke, na Knin i Zadar. *Ključ*, njegda tvrdi grad, pod Šišom gorom kraj Sane (Jukić, str. 50), nepristupan radi močvara, koje ljeti presišu, stari je grad i spominje se u spomenicih: tu je pisao (g. 1443) herceg Stjepan izpravu Dubrovčanom, a kralj bosanski Tomaš Ostoić dao je (g. 1446) Ključ sinovom vojvode Dragišića (Daničić, Rječnik, I, 450); spominje se i u ratovanju Muhameda II. s kraljem Tomašem.[1] Tu je kralj tražio posljednje svoje utočište, i tu je poslije pada gradića smaknut; Turci pako izpuniše trskom obkope i zapališe grad da prisile žitelje na predaju. Bistrica, vjerovatno rieka, jer mjestu ovoga imena u onom kraju neima traga, nemislimo da bi bila današnja Bistrica[2] kraj Lievna, jer taj bi put bio nenaravna stranputica; možda je Petančićeva Bistrica današnja Batušnica ili Krka, ako nije Krku sa ljevanskom Bistricom zamienio, ili kakovo neznatnije mjesto, komu danas više neima traga. Ako mu je pako Bistrica zaista ona rieka ljevanske ravnice, tada bi išao put od Ključa na Glamoč i Lievno, pa u Sinj, a odovud na Drniš k Zadru. Od Ključa dalje pružaju mu se dva puta: jedan k Bišću i Uni, drugi pako kroz krbavske klance; potonji je na mnogih mjestih mučan i vrletan, vodi desno od Novoga, Bakra, Istre, Trsta i i Tržića. Prvi se put u sliedećem odsjeku potanje opisuje; drugi pako tako je obćenit, da ga se nagadjati neusudjujemo, pošto se medju Ključem i primorskimi mjesti, izmedju kojih cesta ide, nikakovo mjesto nenavodi; pa što još gornja Hrvatska s arheologijskoga gledišta nije iztražena. Rieka *Hissunitium*[3], krajna zapadna tačka, do kud mu cesta ide, pokvareno je staro ime umjesto *Isontium*, a na to upućuje *Montefalcon* (Tržić), blizu kojega ista rieka utiče. Opis puteva, kojimi Turci provaljivahu u gornju Italiju, podaje *L. Soranzo* pod kraj XVI vieka, a taj opis popunjuje u tom

[1] Mih. Konstantinović, Glasnik XVIII, 148. Chalcocondylas (ed. c. p. 536—39) zove Ključ Κλιτίαν, ali se opis neodnosi na Ključ, van na njekoji primorski grad, vjerovatno na Dubrovnik. Hadži Chalfa, p. 161. Engel, Gesch. von Serbien u. Bosnien, S. 420—27. Hammer, Gesch. d. osm. R. II. Aufl. Bd. II, 75. Rački, Rad, VII, 172.

[2] Jukić, op. c. p. 4, 26, 28. A. Boué, Itin. II, 216, 250. Glasnik, kn. XX, 402.

[3] *Hissumtium*, Cuspin. de Caes. p. 720.

Digitized by Google

pravcu donjekle našega Petančića. „Dvie su ceste“, piše Soranzo [1], „kojimi Turci prolaze u Italiju: jedna je medju Savom i Dravom, druga ovkraj Save; prva je udobnija za konjaničtvo, a oboje se stiču u Ljubljani. Odovud se može u Goricu, ili kroz Pivku *(Piuka)* i Kras *(Carso)*, a izlazi se iznad Tržića *(Monfalcone)*. Potonji put je teži, jer Pivka je šumovita, ima i ždriela, osobito kraj tvrdoga gradića Željeznoga tabora *(Scelesny tabor)*, nu ipak nije posve neprohodna i konjaničtvu nepristupna. I ovaj je opis dosta obćenit. Kojimi pako priedjeli vodi cesta ovkraj Save do Ljubljane, toga Soranzo nespominje.

6. *Put, koj ide od Ključa k rieci Uni, i kojim se ide u Njemačku.* — „Ali držeći se gornjega puta, prešav rieku Unu *(Hun)* kraj Bišća *(Bichacii)*, i ostaviv Krupu na desno, sve poljem u prostoru od 50 milja diraju cieli priedjel Hrvatske oko Modruša sve do Kupe (*Cruppa*, sic!) i Save rieke. Odovud se i do Ljubljane doprieti može, kroz iste gore Krbavske, putem tiesnim, kamenitim i vrletnim. Iza rieke Kupe (*Cuppam*, Cuspin. de Caes. p. 721) ide Metlika *(Methlica)*, blizu koje je vrletna gora, koja se mučno prelazi, pružajuć se na četiri milje, gdje bi se vrlo malom posadom neprijatelju put zakrčio. Odande izpadaju na Savu i Kranjsku, a preko Save u pokrajine Celjsku, Korušku i Štajersku, ležeće kraj rieke Drave, hoteći pustošiti, desno na Muru rieku i Austriju napadaju.“

Gornji dakle put, što vodi od Ključa prelazi Unu [2] kraj Bišća [3], ostavljajuć na desno varoš i tvrdju *Krupu*, koja je na desnoj obali Une pod Lipsan-planinom (Jukić, str. 52), proteže se Hrvatskom kraj Modruša [4], gdje se kreće na sjever. Ovaj vrlo obćenito označeni put možda je onaj isti, što vodi od Ključa na Bravsko, Petrovac, Lipu i Bihač (Roskiewicz, str. 97), a od Bišća dalje uz iztočni podanak Plješivice i Kapele, smjerom puta, što vodi na

---

[1] Lazaro Soranzo, L' ottomano, Ferrara 1598, III, p. 91, 92. I. Gevderus, De imperio ottomannico evertendo. Francfurti 1601, p. 137.

[2] Opis Une kod Isthvanfia, p. 11.

[3] Tačan geografijski položaj Bišća opisuje se u djelu „Feldzüge des Pr. Eugen von Savoyen“, I. Ser. II. Bd. S. 80. K tomu Jukić, str. 51. Historijska slika Bišća od R. Lopašića, u Viencu g. 1879, br. 18—24.

[4] O Modrušah napisa liepu razpravicu dr. Fr. Rački k Standelovim fotografijskim slikam iz Hrvatske, Zagreb 1870, str. 110—112. K tomu Valvasor, Buch XII, 2. Aufl. S. 73.

Digitized by Google

Petrovoselo, Drežnik, Rakovicu, Plaški, Modruš, a od ovud smjerom Josipove ceste ka Karlovcu. Tu kraj Kupe prelazi opis prirodnu medju Balkanskoga poluotoka. Od Kupe dalje vodi mučan, vrletan i tiesan put (na Metliku i Novomjesto) [1] u Ljubljanu, kroz gore Krbavske, koje mu se i preko Kupe (sic!) protežu. Iza Kupe ide *Metlika* [2], a blizu joj je strma i težko prohodna gora, koja se na četiri milje proteže. [3] Potonja će biti vjerovatno divlja i neprohodna Žumberačka gora (Gorjanci) [4], koja od prilike isti prostor zaprema. Dalji opis puta tako je obćenit, da mu nije moguće označiti smjera. Prema Sorančevom opisu mogao bi se Petančićev opis potonjih puteva u njeki sklad dovesti. Petančićev opis gornjega puta, od Une kraj Bišća do Ljubljane, bio bi onaj Sorančev put ovkraj Save, kojega Soranzo neopisuje; od Ljubljane pako dalje do Soče, biti će onaj Sorančev „kraški" put kroz Pivku (Železni tabor), što ga Petančić vrlo površno crta. Tim bi Ljubljana bila po obojih na križopuću, odkuda bi išao jedan Petančićev put na jugo-zapad u gornju Italiju, a drugi na sjever u Štajersku, Korušku i Austriju. U ostalom put od Ljubljane do Ključa potanje će razjasniti Kuripeščev putopis. Preobćeniti i dosta zamršeni opis bosanskih puteva biti će Petančić nacrtao ili iz suvremenih ljetopisaca, pripoviedajućih provale Turčina iz Bosne u susjedne austrijske zemlje, ili iz vlastitoga izkustva, pošto su mu te sgode bile suvremene; jer su se te navale često zbivale, iza kako su Turci osvojili Bosnu, osobito pod kraj petnaestoga stoljeća, malo ne svake godine medju 1469 i 1484 godinom, pa medju 1491 i 1499 godinom, a i poslije se za šestnaestoga stoljeća često ponavljahu. [5] I ljetopisi onoga doba još obćenitije od Petančića označuju puteve, kojimi su Turci iz Hrvatske u Kranjsku, Štajersku i Korušku provaljivali. [6]

---

[1] Hammer, Gesch. d. osm. R. I, 640.

[2] *Methlika* i provincia Methlika navodi se medju župami biskupije zagrebačke od g. 1334. Starine, kn. IV, 219. Valvasor IX Buch, p. 384.

[3] Goru kraj Metlike zove Megiser (Annales Carintiae, Leipzig 1612, II. Thl., p. 1608) „Medlingerwald ist rauch von spitzen Steinen und ungehewer Gebürg."

[4] Valvasor (tom. III, 384) opisuje Gorjance (Uskokengebirge) dosta tačno.

[5] Soranzo (op. c. p. 92) pripovieda, da su Turci posljednji put provalili u priedjel Soče *(Lisonzo)*, sav ga popalili i okrutno opustošili.

[6] Megiser, Annales Carinthiae II. Thl. p. 1194—1269. Valvasor, 1. Aufl. t. IV, 373, 396, 573. Hammer, Gesch., 2. Aufl. I, 520, 529, 530, 640, 652. Diemitz, Gesch. Krains, II, 105—192.

Digitized by Google

7. *Put Egnatijski od Epira ili Drača preko Ematije u Traciju idući.* -- „Mislio sam osim toga, da će vrlo zgodno biti, ako ljudem našega vieka zajedno i budućim poznato bude, kojimi su putevi njegda rimske vojske iz Epira u Macedoniju ili Iztok prelazile; osobito kako su i neprestanimi ratovi i promjenami vremena imena gradova i mjesta zaboravljena i sadašnjim kršćanskim vojnikom sasvim nepoznata. Dakle dva su puta: jedan *Egnatijski* iz Drača u Iztok, koj je geograf Strabo do Marice (*Hebra*), rieke Trakije, na tisuću DXXXV koraka odmjerio. Drugi pak od Apolonije, koj se *Kandavijskim* po gori Ilirika naziva, u Macedoniju CCLXVII (tisuća koraka) do Soluna (*Thessalonicam*) idući. Ali prvi Egnatijski od Drača preko polja farsalskih i ematijskih, ostavljajući na lievo rieku *Fandu* i gore dukajinske (*Ducagmorum*) oko Lisa, Ematije njegda najplemenitije varoši, i jako naseljenih gradova *Vrahije* i Divre (*Dibri*), idući k mjestu Belgradu, koj je skoro na sredi izmedju Ematije, Tesalije i Macedonije; ostavivši na desno tesalske gore, a s lieva rieku Drinu (*Drina*, sic!), prevalivši šume i lugove susjednih gora, silazi u ravninu Macedonije, koja se prostire k Hebru (Marici) u Traciju."

Sa mora Jadranskoga ili sa zapada navodi Petančić dva puta, kojimi se ulazi u Iztok, a oba se stiču kraj Soluna: jednoga zove *egnatijskim*, a drugoga *kandavijskim*. Onaj polazi od Drača (*Dyrrachium*) [1], a ovaj od Apolonije (Polina, blizu ušća Vojuše). Opis egnatijskoga puta veoma mu je obćenit. Popis ovoga puta bolje je poznat iz Strabona (l. VII, c. 7, p. 268), i Antoninova itinerara (ed. Wesselingii, p. 317—23), pa iz sredovječnih putopisa i novijih iztraživanja. [2] Kod Egnatijskoga puta pozivlje se pisac na Strabona i prihvaća njegovu daljinu puta. [3] Pošto mu se opis puta od Strabonova razlikuje, mislim da ga je, ako ga nije htjeo na svoju preraditi, iz njeke druge ruke rabio. Put mu prolazi kroz farsalska i ematijska polja. *Emathia* (Ἠμαθία) po Justinu (VII, 1), Polibiu (24, 8, 4), Liviu (43, 9, 44) i Ptolomeu (III, 13, 39) ma-

---

[1] *Dyrrhachia* znatan geografijski opis (grada, luke i starina) u Barletia: De vita, moribus Georgii Castrioti, Argentorati 1537, p. 363.

[2] Tafel, De via militari romanorum Egnatia, Tubingae 1842. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar, S. 344—6. Ersch u. Gruber, 80 Thl. S. 39. Rad, kn. XLII, 63, 83—99. Kiepert, alte Geogr. p. 312.

[3] Μιλίων ἐστὶ (πεντακοσίων τριάκοντα) πέντε. Strabo (l. c. ed. Didoti, p. 268.

Digitized by Google

kedonska pokrajina Axiu na zapadu, a Erigonu na jugu, zvala se još u XVI vieku *Farsalia.* [1] Emathia pako po Pliniu (IV, 10, ed. Detlefsen, p. 170), Strabonu (l. VII, p. 275) i dr. isto je što i Makedonija, koja se protezala još i piscem XVI vieka sve do Jonskoga mora [2], a u ovom ju smislu uzimlje Petančić malo niže. Put ostavlja s lieva *Fandi* rieku i gore *Ducagmorum.* Fandi, kojemu imenu u starih pisaca nemogosmo u trag ući, današnja je rieka Mireditskoga kraja u Albaniji, pritok Matje, sastavljen od velikoga i maloga Fandi. [3] Sva je prilika, da je tu uzet pritok za glavnu rieku, naime Matju. Gore *Ducagmorum* blizu *Lisa* (Lješa) [4], njegda najplemenitijega ematijskoga (makedonskoga) grada, vjerovatno su one, što se dižu u Dukadjinu priedjelu ili negdašnjem sandžakatu [5], koje Griesebach (Reise, II, 336—41) zove „Ducajin gorje“: prostire se u okuki srednjega i dolnjega Drima, na lievoj mu strani, dopirući s ogranci zaista do Lješa, sastavljeno je od više krakova, a korien mu je Krabi gora. [6] Budući se Petančićeve gore neimaju uzimati s gledišta današnje orografije, vjerovatno će biti Petančićeve *montes Ducagmorum* one gore, što se dižu oko današnjega mjesta *Dukajina* [7], koje leži nedaleko potoka Uraka, koj protiče dolinu Selitu [8], a današnja su imena onim goram: Mali Deise, Pri-

---

[1] La geografia dell Tolomaeo trad. da Ruscelli e Malombra, Venetia 1574, p. 165.

[2] Aeneae Sylvii opera, Basileae 1501, p. 403. Volaterrani Commentaria, Lugduni 1552, p. 247, 250. D. M. Niger. op. c. p. 104. Ptolomaeus Angeli Vadii, Vicencae 1475, l. c. „Macedonia innanzi chiamata *Emathia*, terminando in Lisso.“ Sansovino, Dell' historia universale del origine et imperio de Turchi, Ven. 1561, P. III., p. 71.

[3] „*Fanda* nel paese de Ducagini“ spominje se u njekom zapisniku mletačkom od g. 1595, Ljubić u Radu, XXXIV, p. 100. — A. Boué, Rec. d. Itin., II, 10—12. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin, S. 218.

[4] *Lissus* (Λισσος) kod Forbigera, alte Geogr., II, 1039. M. Niger, op. c. p. 104. *Leš* u Hadži Chalfe p. 146. Lješ u Daničića (Rječnik, II, 33) i Hahna, S. 33, 204. Momsen. C. Inscr. lat. v. III, 283. Barletius, op. c. p. 36, 364.

[5] „E Ducaginorum montanis per Drinum in Lissum arbores transferri possunt.“ Gevderus, op. c. p. 61. Sandžak i mjesto *Ducagin* u Hadži Chalfe, p. 145. Griesebach, Reise durch Rumelien, Bd. II, S. 336—341.

[6] Hahn, Reise. S. 218. A. Boué, Esquisse géologique de la Turquie d' Europe, p. 127 i d.

[7] *Dukagin* u istoimenom sandžakatu medju Elbasanom i Hersekom. Hadži Chalfa, p. 145.

[8] Hahn, Reise durch Geb. d. Drin, p. 201.

Digitized by Google

nešt, Valmor i Mali Šeint. Dalje ostavlja cesta s lieva gradove *Vrachiu* i *Dibru* te ide u Beograd *(Belgradum)*, koj je na po puta medju Ematijom, Makedonijom i Tesalijom. Mjestu *Vrachia* neima u pisaca starijih i novijih nigdje spomena, možda je Kruja [1], glavni i najznatniji grad onoga kraja [2], koja zaista na lievoj ruci od puta leži, znamenit grad u svakom pogledu, a položajem prilično odgovara Vrachiji. [3] *Dibra* bizantinska Δέβρη (Acropolita, Rad, XLII, 150), *Debri* u Hadži Chalfe (p. 140), današnja je Divra (Hahn, p. 90, 228). [4] *Belgradum* (τὰ Βέλαγραδα) [5], stara Antipatria (Forbiger, III, 852) a današnji je Berat (Arnaut Bjeligrad). Put Egnatijski nije išao, kao što je poznato, na Belgrad, nego na Elbasan *(Scampa)*; ili od Apollonije na Clodianu, gdje se sticao s dračkim putem. [6] Put pako na Belgrad išao je od Avlone na Apolloniju (Itin. Hier. p. 698) [7], ili od Drača na Pekin *(Clodiana)* u Berat. Smjer dakle puta nije po staroj geografiji tačno označen; oznake su mu odveć obćenite, a mjesta, koja bi označivala smjer puta, odveć mu daleko leže. Tu je pisac pomiešao staru sa sredovječnom geografijom. I dalji opis ovoga puta mu je preobćenit, pače neizviestan, pošto nenavodi do Marice *(Hebra)* drugo van da cesta ostavlja s desne strane tesalijske gore, a s lieve Drim rieku.

8. *Put Kandavijski primorski, koj se od Apolonije do tiesnâ Propontida pruža.* — „Drugi pako put, koj se *Kandavijskim* zove,

---

[1] Obsežan i znatan opis Kruje iz XVI vieka u Barletia, op. c. 14, 198.

[2] „*Croia* cor Albani imperii et una ad omnes bellorum et pacis commoditates a maioribus nostris condita. Barletius, op. c. p. 40.

[3] Na putu od Kula Matese u Divru dolazi *Varosch* (Kjutat Skanderbegut), istoimeno mjesto dolazi i blizu gornjega mal. Fanda, nije li s toga postala Vrachia? Hahn, p. 199, 227, 332.

[4] Znatan opis Divre i njezinoga kraja u Barletia (p. 17, 139, 140), gdje se navodi: „locus in finibus Triballorum“ (Bulgarorum, p. 140).

[5] *Belograd*, Mansi, XVII, 62—70; opis u Barletia, p. 203. Leunclavius (Chronica Türkischer Nation. Pandecten türkischer Historie. Frankfurt a. M. 1595. S. 265) navodi: *Belgrad* sammt Schloss ein Tagreiss von Valona.“ Hadži Chalfa (p. 134) zove ga *Arnaud Belgrad*, a leži mu medju Avlonom, Mesakiom, Iskarparom i Ilbesanom. K tomu Rački, Rad, XXIV, 96. Na karti Macedonije i Epira u atlasu Bleauvom (Theatrum orbis terrarum, Amstelodami 1639, t. III) leži *Belgrado* Drimu na zapadu, a Valoni na iztoku.

[6] Na isti put dodju oni, koji od Apolonije, kao i oni, koji od Drača polaze. Strabo, l. VII, ed. c. p. 268.

[7] Na karti Menkeova atlasa stare geografije (Pannonia, Illyricum etc.) označen je put od Apollonije u Antipatriju.

Digitized by Google

od Apolonije, gdje nastaje Epir, na Ambracijskom zaljevu, pokraj Avlone ili jezera Valone ide, na desno imajući uz sebe narode epirske, koje sikulsko more pere. Ovaj se priedjel na prosto Albanijom *(Arbanus* valjda *Albanus)* [1] zove, stojeći dugo pod vladom Aratinaca *(Aranitorum*, valjda *Arbanitorum* ili *Albanitorum)*, skopčava se sa riekom Ahelaom, ili po stanovnicih *Pachikolmom*, koj iz Pinda iztiče. Tamo je kraj Epira. Od njega kroz Akarnaniju do rieke *Evina* ili *Fidarisa*, koj se u ušće Korintskoga zaljeva izlieva, razdjeljujućega Etoliju od Peloponeza, kod rieke Antirija *(Anthirium)* k Istmu pripada. Nu sav ovaj gore pomenuti put neprestano se pruža po primorju, po njemu se svuda težko putuje i na njekojih mjestih mora se radi vrletnih prolaza na daleko od mora obilaziti, zbog čestih na ovom pobrežju iztičućih se gora. Iza Istma na Egejsko udarajući more, kroz mjesta fokijska, boeotijska, atička i megarska, pomorske grčke narode, oko zaljeva Euboeje i Thesalonike, ostavljajući na lievo Larisu, silazi se do Thesalonike, najznatnije macedonske varoši. Odavde opet po strani istoga tiesna na jug, ostavljajući *Athos* goru na strani, preko ravnica i gora, *Strymon* prešav, koj Macedoniju dieli od Tracije, sve kroz primorska mjesta, proteže se do grada Enosa *(Aemio)*, gdje Hebrus (Marica), rieka Tracije, u Egejsko more utiče. Odavde ima dva puta: jedan preko LX milja k Jedrenetu *(Adrianopolim)*; drugi pako na lievo preko mosta Egine, preko bara i jezera, čudnom vještinom, kroz tri tisuće koraka pruženoga, vodi u Galipol; odatle na zapad obraćujući se, lako se dolazi k tiesnu Propontida ili k Dardanelom."

Drugi put, polazeći sa primorja Jadranskoga u Iztok nazva Petančić *Kandavijskim* putem, koj mu od Apolonije do Soluna mjeri dvie sto šestdeset i sedam milja. Strabo (VII, ed. c. p. 268) govoreći o putu Egnatijskom, dieli ga na dvie česti: prvu čest, od Drača (Epidamnus) i Apollonie do Soluna (Θεσσαλονικείας), zove

---

[1] „Albani, populus Macedoniae, quorum regio *Albanie*, et ipsi *Albanesi* dicuntur." Bavtrand, Lexicon geographicum, Parisiis 1670, I, 22. Müller (Geogr. d. alten Welt, p. 95) navodi *Albane* medju ilirskimi puci; tačnije oznake postojbina u Kieperta, alte Geogr., p. 355. „Albania inter Dyrrhachium et Apolloniam regio, olim Macedoniae portio fuit; sermo gentis neque Graecis neque Illyricis notus. Aeneae Sylvii opera, Basileae 1501, p. 407. Barletius, op. c. p. 36.

Digitized by Google

„kandavijskim“ putem [1], a dug mu je po Polibiu dvie sto šestdeset i sedam milja. Petančić je dakle tu sliedio Strabona, s tom ipak razlikom, da je od Strabonove Egnatijske ceste napravio dva različita puta. Petančić je tu Strabona, na kojega se pozivlje, tako vjerno sliedio, da ga je na mjestih od rieči do rieči preveo. Ako se Strabonove VII kn. gl. 7, tačka 4 i 8 (ed. Didoti, p. 268 i 271) spoje, ima se pred sobom izvor Petančićeve egnatijske i kandavijske ceste. Ali Petančiću nije samo Strabo rabio, već je oba ova puta skombinovao iz drugih starih pisaca; jer potonjemu putu udjosmo u trag u Antoninovom itineraru (ed. Wessel. p. 324—332) i čestimice u Peutingerovoj tabuli (Katančić, Orbis antiquus, XLV). Petančićeva dakle kandavijska cesta bila bi gotovo onaj isti put, što se u Antoninovom itineraru od Valone do Soluna opisuje. [2] Mišljasmo na prvi mah, da je prvi dio ovoga puta, od Valone do Soluna, ona ista cesta, kojom je putovala Boemundova križarska vojska (Rad, XLII, 83—87); ali pored sve obćenitosti vidi se, da cesta nije nutrašnja već primorska, vijugajuća se velikimi stranputicami uz samo primorje Epira, Helade i Tesalije u Solun. O cielom ovom putu, na koliko je nam poznato, neima putopisa. Ali popis ovoga puta nije Petančić na prosto izpisao iz pomenutih izvora, već ga je svojim načinom preradio, te je još obćenitiji, no što se u navedenih izvorih crta; a glede forme kao da se je htjeo u Strabona ugledati. Petančićev kandavijski put ide dakle od Apollonije uz more kraj avlonske lagune sve do Ambrakijskoga zaljeva. Antoninov itinerar navodi (ed. Wessel. p. 325) medju ostalimi stanicami i *Acchelou Fluvium*, a to je Petančić uzeo kao cielu rieku, koju na kratko opisuje i domaćim ju imenom *Pachicolamo* [3] (Aspropotomos) zove. Dalje navodi itinerar stanicu *Eveno*, što opet Petančić opisuje kao rieku *Evinus* (Εὔηνος) [4], koja se i danas *Phidaris* zove, te se glavini Antirrhium (Ἀντιῤῥιον) na zapadu izlieva u korintski zaljev. Petančić je tu uzeo Antirrhium kao rieku, vjero-

---

[1] Πρώτη ἐπὶ Κανδαουίας λέγεται, ὄρους Ἰλλυρικοῦ. Strabo, l. VII, c. 74, p. 268. O gori Kandaviji sr. Veselingius, Vetera romanorum itinera, p. 608. Rad, XLII, 89.

[2] „Inde (ab Aulona) per loca maritima in Epirum et Thessaliam et in Macedoniam.“ Itinerarium Antonini. Vesselingius, Vetera romanorum itinera, p. 324.

[3] Ἀχελῷος, Strabo, ed. c. p. 271, 288, 386 etc. *Pachicolmo*, Achelous fluvius. Bavtrand, Lexicon geogr. II, 442.

[4] Strabo, ed. cit. p. 271, 288, 387, 395.

Digitized by Google

vatno po Strabonu (l. VIII, c. 3, ed. c., p. 288), koj ju zove Μολύκριον Ῥίον, dočim je Antirrhium glavina naproti glavini Rhium, te obje zajedno glavine tvore pet stadija široka vrata (Petančićev *Isthmo*) korintskoga zaljeva (Strabo, p. 288). Tiesno pako medju onom glavinom, sadašnjim „Castello di Romania", i napramnom (Rhium), negdašnjom „Castello di Morea", zvalo se njegda Male Dardanele (Leake kod Forbigera, III, 860). Dalji opis Petančićev slagao bi se s Antoninovim itinerarom uz tu razliku, što je glavne gradove heladskih pokrajina u itineraru zamienio Petančić sa samimi pokrajinami. Drugi odsjek puta vodi mu od Soluna, gdje mu se kandavijski put s egnatijskim stiče: ostavljajuć po strani poluotok Kalkidički ili Athos goru, prebacivši Strumu, sveudilj ide uz more sve do ušća Marice (Hebra) kraj Enosa *(Aemio)*.[1] Tu mu se dieli put: jedan ide na sjever u Jedrene, što je onaj put, koj je poznat od Broquierova putovanja (Rad, XLII, 169). S lieva pako ide put dalje uz more, prebacivši divan most kraj *Aegine* dolazi se u Galipol, a odovud iztočno (in occasum, sic!) k ušću Propontida ili Dardanelom (valjda Bosporu).[2] Onaj divni most preko laguna kraj Aegine po opisu vjerovatno je onaj most preko laguna kod „Ponte grande" ili današnjega Büjük Čekmedže (Hadži Chalfa, p. 60), a tim bi *Aegina* stajala u mjesto *Athyra*. Tu bi se sjetio valjda onoga krasnoga rimskoga mosta, kojega su Bugari (g. 813) razorili; ali je poslije opet sagradjen i razoren; osobito Muhamed II dade ga liepo i čvrsto sagraditi.[3] Ovaj je put od Soluna do Bospora, premda preobćenito opisan, dovoljno poznat i opisan od starih pisaca, itinerara i sredovječnih putopisaca (Rad, XLII, 63, 83—99). Iz opisa ovoga drugoga ili kandavijskoga puta razabire se, da je Petančić dosta vjerno sliedio stare pisce. U obće reprodukcija onih dvajuh starih puteva, premda im je opis preobćenit i nesavršen, ipak je u skladu s tadanjim stanjem staro-klasičkih i arheologijskih nauka, jer ne samo da i drugi pisci onoga doba nerazpravljaju savršenije ovakove predmete; pače bi se uztvrditi usudili, ako poredimo Petančićev opis sa sličnimi u drugih pisaca, da se Petančić iztiče medju

---

[1] *Aemio* valjda *Aenio, Aenus* ili Αἶνος, na ušću jezera Stentoris ili na iztočnom ušću Hebra. Opis u Strabona (ed. c. p. 283), i drugih starih pisaca; kod Veselingia (p. 634) i Forbigera (III, 1079). Hadži Chalfa, p. 68. Griesebach, I, 144—188.

[2] Opis tiesna u Leunklavia, op. c. p. 267.

[3] M. Kritobulos, Fragmenta hist. graec. t. V. Par. p. 111. Leunclavius, p. 352. Jireček, Heerstrasse, p. 54, 113. Rad, XLII, 103, 168.

Digitized by Google

suvremenimi historijsko-geografskimi pisci kao vrstac poznavalac staro-klasične književnosti, ugledav se glede oblika u najodličnije stare geografe.

U zaglavku [1] svoje razprave nagovara Petančić na rat proti Turčinu, govoreći: „Ovo su putevi, kojimi su rimske vojske njegda toliko puta putovale i koje sad kršćani bolje izviditi imaju, ako protjeravši iz Europe barbare neprestani mir imati žele. Netreba dakle neprijatelja čekati, niti se treba s njim biti na granicah i u krilu Italije, nego treba vojsku u Epir ili Macedoniju prebaciti u jedan isti mah. I tako nitko više nesumnja, da rat iz priedjela Panonije u Traciju valja prenieti. Jer neće biti nestašica u vojnicih, ni u potrebah, i sve što nuždno bude imati će se. Biti će pri tom iz susjednih pokrajina sa svijuh strana vjernih naroda, koji samo kršćansku vojsku čekaju, gotovi sa svijuh strana na neprijatelja udariti, čim samo dočuju, da je kršćanski tabor preko Istra premješten i vojska iz Italije preko mora Jadranskoga prešla. Ovo je jedini i skrajni put, kojim se neprijatelj pobiediti može.“ Ovaj se zaključak posve sudara s političkimi odnošaji onoga vremena, obaziruć se pisac na ugovoreni veliki savez kršćanskih vladara proti Turčinu i na svrhu svojega poslanstva u Rod. Napokon navodi za rat na neprijatelja u njegovoj zemlji njekoliko primiera iz historije, kojimi podkrjepljuje svoj predlog: spominjuć na ime Darija, Xerxa, Hanibala, Cesara; osobito iztiče za primjer Ivana Hunjada, „koj nikada nije pustio Turke rat proti kršćanom vodeće, a da nije na njih u samoj Traciji udario.“

Ovi dakle putevi, koje Petančić opisa, bili bi po njegovoj tvrdnji putevi rimski. Nam se čini, da je Petančić kao humanista, dieleći možda mnienje s učenjaci onoga vremena, pošao s toga gledišta, da su najglavniji putevi onoga doba po Balkanskom poluotoku putevi rimski. Da je zaista donjekle tako, to je već kod njekojih puteva dokazano; jer niti Bizantinci niti Turci, kao što je poznato, nisu na glavnih rimskih putevih mnogo mienjali. Da je prvi, gornjo-biogradski, i dva potonja, egnatijski i kandavijski, zaista rimski putevi, o tom neima sumnje. Pošto su ti putevi potanko i temeljito od gore pomenutih učenjaka opisani, suvišnim držimo o tom ovdje opet razpravljati. Jesu li i drugi Petančićevi putevi zaista rimski, valja da se s njimi pobliže ogledamo. Buduć se ostali Petančićevi putevi odnose na sjevero-zapadnu polovinu Balkanskoga

[1] Epilogus exhortationis ad invadendum Turcos.

Digitized by Google

poluotoka, koja s arheologijskoga gledišta nije jošte iztražena, zato će biti veoma težko dokazati, da li su i oni putevi rimski; a to tim teže, što je Petančić njekoje preobćenito opisao. Prelazeć na dolnjo-biogradski put, što mu vodi kroz Kosovo: nije nam pošlo za rukom ući u trag kod starih pisaca da bi od Singiduna (Biograda) išla bila cesta na lievoj strani Morave. Od ove Petančićeve ceste mogao bi biti samo onaj dio rimski ili stari put, što ide od Kuršumlije, odnosno Niša, do Skopja.[1] Niš, kao što je poznato, bješe jedan od najznamenitijih sklopova puteva na Balkanskom poluotoku, gdje se sticalo do šest puteva. Jedan od tih puteva išao je na jugo-zapad k Lješu, a ovoga se hvatao (*Ad Fines*)[2] onaj put, koj je vodio od Soluna na Skopje u Dalmaciju. O šabačko-valjevskom putu, kao što ga Petančić opisuje, neima u starih spomenicih takodjer spomena: da bi bila od Singiduna, ili kojega drugoga savskoga mjesta išla cesta na lievoj strani Morave na jug. Ali to još neizključuje, da u onom kraju nebi bila išla kakova rimska ili možda još starija cesta. Dragašević u svojih arheologijsko-geografijskih iztraživanjih (Glasnik: XLV, 126) tvrdi, da u današnjoj zapadnoj Srbiji ima sklop rimskih puteva, naime *Požega*, u okrugu užičkom, gdje je bila velika rimska varoš, koju dokazuju mnogi rimski ostatci; za ime joj se nezna, al joj se tragovi nalaze. Od Požege išlo je po Dragaševiću pet puteva; medju timi prvi od Požege k Rudniku; kad bi bio iztražen, mogao bi se možda s Petančićevim dolnjo-biogradskim putem u sklad dovesti. Drugi pako na Maljen, naime od Požege na Ježevicu, a kada bi bio tačnije označen, mogao bi se s Petančićevim šabačko-valjevskim putem od prilike sudarati. Kada bi se ovo Dragaševićevo mišljenje daljimi iztraživanji utvrdilo i trag njegovih starih cesta u zapadnoj Srbiji potanje označio, bilo bi to od znamenitoga znanstvenoga zamašaja. Na ta iztraživanja, u zapadnoj strani Srbije, svraćamo pažnju srbskoga učenoga družtva, kojemu bi znanost za to vazda zahvalna bila. Ugarsko-sedmigradski put nezasieca u područje Balkanskoga poluotoka. I kod bosanskih puteva Petančićevih veoma je težko, pače nemoguće, pronaći tragove staro-rimskih puteva; tim teže, što su preobćenito opisani, a one zemlje jošte arheologijski neiz-

[1] Mommsen, Corp. Inscr. latin. vol. III, p. 267—269. Taj je dio ceste, od Niša do Skopja, na karti priloženoj istomu djelu jasno nacrtan. Hahn, Reise von Belgrad, S. 31—51, 103—141. Dragašević, arheologijsko-geografijska iztraživanja, Glasnik, XLV, 62, 64.

[2] Dragašević u Glasniku, XLV, 62, 64.

Digitized by Google

tražene. U obće glede rimskih puteva i starina u današnjoj Bosni nepobitna je istina, što je Mommsen (Corp. Inscr. lat., vol. III, 362) rekao, na ime da mjesta, koja u tih krajevih, kojimi je vjerovatno išla cesta od Solina u Sriem, navode Tabula Peutingerova i geograf Ravenski, tako su izopačena i položaj im neizviestan, da se neima šta o njih primietiti. Onaj Petančićev put od Vrhbosne ili Sarajeva u Kliš i Spljet, mogao bi biti onaj rimski put, što je na karti pridanoj pomenutomu Momsenovu djelu (vol. III) nacrtan, a išao bi od Fojnice (*Bistve nova*) na Gornje Skoplje (*Ad Matricem*), Bužanin (*M. Bulsinius*), Vidoši, Trilj (*Delminium*) u Solin (Mommsen, op. c. p. 362); ili od današnje Švice na Lievno, Prologhan, Čitluk (*Aequum*) u Solin. Kojega je od ovih puteva Petančić mislio, to je težko opredieliti, pošto mu je opis preobćenit. Glede puta od Ključa u Zadar takodjer neima u spomenicih spomena; možda je kakav put rimski išao od Knina k sjevero iztoku u Servitium (Gradiška). Na karti (Pannonia, Illyricum) Menkeova staroga atlasa nalazi se takov put označen (po tab. Peut.)[1], a glavne bi mu bile stanice *Castra* (Dobrinja nedaleko Ključa), *Baloia*, *Indenea*, *Saritte*, *Jonnaria*, *Bariduum* i *Burnum* (Šuplja crkva), a odovud je poznat put u Zadar. Onim pako Petančićevim putevom od Ključa na sjevero-zapad sve do Soče i Timava neima kao suvislim rimskim putevom u spomenicih spomena. Neima sumnje, da je bilo u Bosni i gornjoj Hrvatskoj sela u dovoljnom broju, bilo je vjerovatno i više puteva u nutrašnjosti ovih zemalja; ali neima spomena, da je bilo suvislih puteva, koji bi u onom smjeru Ilirik prosiecali. Tako onaj put Petančićev, što je išao od Bišća na Modruše ka Kupi, pa dalje u Kranjsku i Štajersku, bio je, na koliko je nam za sad poznato, onaj dio puta rimskoga, što je išao od Modruša na sjever ka Kupi[2], pa dalje na Drnovo (*Neviodunum*), Ljubljanu (*Emona*) u Celje (*Celeia*)[3]; a od Ljubljane u *Nauportus* (Vrhnik), *Longaticum* (Mrzlo polje), *Fluvius frigidus* (?) u Aquileju. Ovaj potonji put (od Ljubljane do Ogleja) vjerovatno je onaj isti, što ga Soranzo (op. c. p. 92) opisuje, a prilično se podudara i sa Petančićevim putem, jer mu Istra i druga gore navedena mjesta

---

[1] Katančić, Orbis Antiquus, I, p. XLVIII.

[2] Itinerarium Antonini, ed. Wassel. p. 274. Mommsen, op. c. III, 384.

[3] Mommsen, op. c. vol. III, p. 496, 498. Katančić, Orbis antiquus, I, p. XLIII.

Digitized by Google

zaista na lievo ostaju.[1] Po Petančiću bi takodjer rimski put prosiecao gornju Hrvatsku ili Krajinu medju Bišćem i Modrušam, ali tomu u starih spomenicih neima traga. Kada se jednom Srbija, Bosna i gornja Krajina arheologijski iztraže, možda će se koješta od Petančićevih puteva bolje razjasniti i potvrditi, jer je Petančić vjerovatno svojimi ili drugih učenjaka znanstvenimi iztraživanji do toga rezultata došao, da su po njemu opisani putevi rimski, ili je to u spisih našao, koji su nam danas nepristupni.

Tim bi razpravili opis Petančićevih puteva, raztumačivši topografijska mjesta koliko se moglo, tražeći im potvrdu u pristupnih nam starijih, suvremenih i poznijih spomenicih. Mogli bi bili koješta temeljitije utvrditi iz putopisa poznijih putnika; ali prema kronologijsko-historijskomu razvitku naših iztraživanja valjati će nam se na takova Petančićeva mjesta poznije pozvati. I u poznije spomenike nismo smjeli odviše posizati, jer će nam valjati jih obsežnije upotriebiti kod poznijih putopisaca. Buduć Petančićeva razprava spada u doba prielaza iz stare u novu geografijsku terminologiju: zato Petančić mieša stara topografijska i etnografijska imena s novimi, mnoga mjesta rabe mu stara klasička imena, premda im u narodu davno nije bilo traga; ili nove narode nazivlje imeni starih bitno različitih davno izumrlih naroda, koji su od prilike u onih krajevih prebivali. Petančiću i njegovim suvremenikom težko se odreći, kao i bizantinskim piscem, starih imena; tim više čini se da su Petančiću stara imena omilila kao znatnijemu humanisti onoga doba, a to se razabire iz toga, što Petančić i nova geografijska imena, gdje god samo može, na latinski prevodi; nova mu pako rabe samo ona, koja se prevesti nisu dala, ili kojih neima u staroj geografiji; ali i takova imena nastoji u latinsko odjelo zaodjeti. U Petančiću se zrcali glede nazora geografijskih i porabe topografijskih imena podpunoma njegov viek s onimi istimi manami, koje se pokazuju i kod drugih suvremenih kosmografa i historika. Tko je prošao n. pr. L. Chalcocondylu s geografijskoga gledišta, gotovo bi se dao od misli zavesti, da je Petančiću bio glede forme za ugled; ali onakova forma bila je ne samo učenjakom onoga doba obična, nego je još i poznije dugo vladala.

U Petančićevu opisu najznatnije su orografijske mahne, a tim se više iztiču, ako jih motrimo sa današnjega gledišta orografije. Ali

[1] Antonini et Hierosol. itinerarium, ed. Wessel. p. 128, 560. Mommsen, op. c. vol. III. 483.

Digitized by Google

ako se razgledamo u djelih drugih suvremenih i poznijih kosmografa, ouakove pogrješke nisu riedke, te im još dugo u poznijih pisaca ima traga. Ako je Petančić na početku XVI vieka zamjenjivao Haemus za Rhodopu ili obratno; Šarplaninu sa Rilom i dr., to bi se pripisati moglo tadanjemu stanju geografije, jer takove pogrješke dolaze i kod drugih pisaca onoga vremena. Ali je i to poznato, da nije dugo. što se orografija Balkanskoga poluotoka uslied novijih znanstvenih iztraživanja (novijih ratova, Bouéa, Viquesnela, Griesebacha, Hahna, Lejeana, Hochstettera i dr.) stala prikazivati u svojih naravnih oblicih, a jošte će biti dosta posla, dok se savršeno iztraži. Neima zemlje u Europi, o koje površju bi čudnovatiji nazori vladali, kao što o Balkanskom poluotoku; treba samo zagledati u kakovo geografijsko djelo iz početka ovoga stoljeća, tada će se Petančiću njegove pogrješke lasno oprostiti; a nije tomu dugo, što se na kartah crtala ona Strabonova (lib. VII, c. 5.) suvisla kosa i druge orografijske nakaze iz stare i sredovječne geografije (Rad, XLII, 156). Što se tiče napokon izopačenih topografijskih i drugih imena u Petančićevoj razpravi, to će osobito odatle polaziti, što je Petančićeva razprava tek poslije piščeve smrti naštampana; da ju je Petančić za života tiskao, mnogo bi ime vjerovatno pravilnije glasilo. Kako se onda zlo štampalo, a nemarno izpravljalo, pokazati će Kuripeščev putopis, koj je malo ne Petančićevoj razpravi suvremen. Možda je Kuspinian, izdavalac Petančićeve razprave, nevješt slavenskomu jeziku, mnogo ime kod izdanja zlo izpravio ili ga prema tadanjemu zapadnjačkom načinu pisanja popravljao, odnosno pokvario. Sve to se jasno vidi kod pomenutoga djela Kuspinianova, naštampana takodjer po smrti piščevoj, u kojem je Petančićeva razprava još lošije naštampana; premda bi se izčekivati dalo, da će Kuspinian štamparske pogrješke svojega bečkoga izdanja Petančićeve razprave u svojem djelu ispraviti. Na druga pako poznija izdanja nećemo se ni osvrtati, jer su preštampavana iz jednoga od pomenutih prvih izdanja, ili su samo jezično izpravljana.

Petančićevu dakle opisu puteva, prema dobi iz koje potiče, mjereći ga mjerilom onoga vremena i prema tadanjemu stanju znanosti, svakako dolikuje u historiji geografijske literature o Balkanskom poluotoku znatno mjesto; pošto je Petančić bio jedan od znatnijih učenjaka i poznavalaca pomenutoga poluotoka u svojem vieku, kao što to potvrdjuju prijatelj mu i drug, slavni Kuspinian, i drugi pozniji historici, koje u pristupu spomenusmo. U ostalom

Digitized by Google

Petančićev opis puteva, koji idu kroz današnju Srbiju, svakako je znatan, jer je te puteve pisac vjerovatno poznavao iz svojega vlastitoga izkustva; osobito opis dolnjo-biogradskoga ili kosovskoga, pa šabačko-valjevskoga puta, za prvi put se kod Petančića pojavljuje te ga je već za to prvenstvo literatura uvažavati dužna. Uz to je opis dolnjo-biogradskoga ili kosovskoga puta oblikom i sadržinom prema onomu vremenu tako znamenit, da mu u putopisnoj literaturi Balkanskoga poluotoka dugo neima premca. Tu je zaslugu priznavao Petančiću suvremeni i sliedeći viek, pošto se njegova razprava preštampavala u mnogom znatnijem djelu, govorećem o vlasti osmanskoj i o načinu, kako bi se Turčin iz Europe izagnao, držeći razpravu kao jedini i znatniji književni rad svoje vrsti; cieneći pisca kao riedkoga poznavaoca Balkanskoga poluotoka onoga vieka, kojega je odnošaje na svojih čestih putovanjih vlastitim izkustvom proučavao. Ali poznija doba, čini se, da to nije dosta uvažavala te ga je gotovo zaboravila, valjda s toga, što je koješta bilo u Petančićevoj razpravi radi oskudice drugih spomenika nerazumljivo, pa što se pojavljivahu drugi putopisi, koji su Petančićevu razpravu donjekle učinili suvišnom. Da li su zaista sliedeći putopisi učinili Petančićevu razpravu sasvime zališnom, pokazati će dalja iztraživanja.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google